

Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2002/2003

Žaneta Ozoliņa, Ivars Dukāts

Indivīda drošība globalizācijas un reģionalizācijas procesu kontekstā

Ievads

Nodaļas mērķis – īpašu uzmanību pievēršot Latvijas apstākļiem, raksturot, kā globalizācijas un reģionalizācijas procesi ietekmē indivīda drošību un sniegt ieteikumus pastāvošās drošības situācijas uzlabošanai. Izmantojot socioloģiskos pētījumus iegūtos datus par Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret dažādu veidu un dažādu līmeņu riskiem, tiek pētīts, kādas iespējas Latvijas valstij un indivīdiem pastāv izmantot globalizācijas un reģionalizācijas piedāvātos līdzekļus individuālās un kolektīvās drošības vairošanai un drošības risku mazināšanai. Nodaļā tiek skarts arī jautājums par to, kā līdzsvarot indivīda, valsts un starptautisko organizāciju darbību globālo risku mazināšanā. Nodaļā izmantoti socioloģisko pētījumu rezultāti, statistisko datu krājumi, starptautiskās politikas atzītu autoru teorijas, kā arī intervijas ar Latvijā pazīstamiem cilvēkiem, kas savā profesionālajā darbībā tieši saskaras ar globālo drošības risku analīzi un Latvijas valsts politikas izstrādi.

6.1. Indivīda drošība un globalizācija – iespējas un riski.

6.1.1. Globalizācijas procesu raksturojums.

Rakstot par cilvēku drošību, nav iespējams ignorēt tās globālo un reģionālo dimensiju, kas atkarībā no indivīdu un to pārstāvēto sabiedrību organizētības, zināšanu, spēju un citu resursu līmeņa vienlaicīgi gan pastiprina, gan vājina cilvēku spējas pretoties dažāda rakstura drošības riskiem. Līdz ar to šajā **Pārskatā** nākas vēlreiz atgriezties pie globalizācijas tematikas, kas reiz jau tika skarta ANO Attīstības programmas 1999.gada 5.gadskārtējā izdevumā “Latvija.Pārskats par tautas attīstību”. Šajā nodaļā akcentētas tiek tās globalizācijas un reģionalizācijas, kas visbūtiskāk skar indivīda drošību.

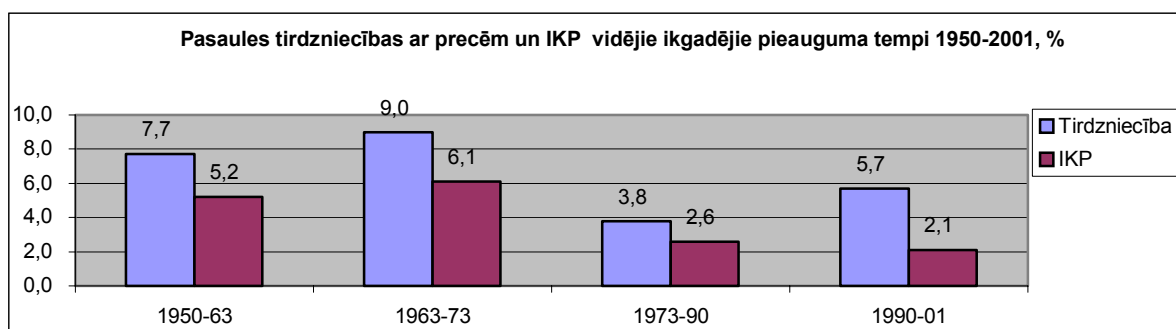
Globalizācija joprojām ir moderns un vāji definēts jēdziens, ar kuru dažādi autori mēdz apzīmēt visai atšķirīgas lietas. Neskatoties uz šo interpretācijas daudzveidību, globalizācija tomēr attiecas uz reālām, nevis iztēlotām pārmaiņām, kas skar visdažādākās jomas – informācijas un komunikāciju tehnoloģijas, starptautiskās preču, pakalpojumu, kapitāla, cilvēku un ideju plūsmas, pasaules vides stāvokli, u.c. jomas. Šīs pārmaiņas katrā no iepriekš minētajām jomām izpaužas nedaudz atšķirīgi, tomēr tām ir vairāki kopīgi pamatelementi.

Pirmkārt, globalizācijas process nozīmē ekonomisko, sociālo, politisko un ekoloģisko parādību mēroga pieaugumu, kas saistīts ar *otru* šī procesa pamatiezīmi – savstarpējās atkarības attiecību intensitātes un skaita palielināšanos. Divām vai vairākām valstīm attīstot to savstarpējos ekonomiskos, politiskos un kultūras sakarus, sadarbībā iesaistītās puses pakāpeniski pierod un pielāgojas dažādu resursu brīvai pieejamībai no tās sadarbības partneru puses un specializācijas rezultātā pārstāj dzīvot pēc naturālās saimniecības principiem. Līdz ar to valstis un citi starptautisko attiecību subjekti, to ekonomiskā, politiskā un sociālā drošība kļūst atkarīga no starptautiskās sadarbības partneriem un šīs sadarbības nosacījumiem. Raksturojot šī procesa ekonomisko dimensiju, var minēt faktu, ka jau vairākus gadu desmitus pasaules tirdzniecības kopapjoma pieaugums ir ievērojami pārsniedzis pasaules iekšzemes kopprodukta pieauguma

2002.gada janvārī

tempus, kas liecina par savstarpējās ekonomiskās atkarības attiecību nozīmes palielināšanos globālā mērogā (sk. 6.1. attēlu).

6.1. attēls

Avots: World Trade Organization, 2002; www.wto.org

Raksturojot savstarpējās atkarības starptautisko attiecību nozīmes pieaugumu filozofiskā valodā, var teikt, ka globalizētā pasaule sašaurinās gan telpas, gan laika dimensijās un lēnām pārvēršas “globālā ciematā”. Par spīti pastāvošajām milzīgajām atšķirībām dažādu pasaules reģionu iedzīvotāju ienākumu līmeņos, globalizācija nozīmē, ka aizvien vairāk jomās visu pasaules iedzīvotāju labklājības un drošības attīstības iespējas ilgtermiņā atrodas savstarpējās pozitīvās atkarības attiecībās.

Treškārt, globalizācijas procesu raksturo būtiskas pārmaiņas iepriekš minēto jomu pārvaldībā, un tas, savukārt, ir saistīts ar *ceturto* globalizācijas procesa pamatiezīmi – globalizācijas saistību ar liberālo ideoloģiju. Samazinoties nacionālo valstu robežu nozīmei starptautiskajās preču, pakalpojumu, kapitāla, cilvēku un ideju plūsmās, reāli samazinās valsts vara un spējas kontrolēt vai pat tikai būtiski ietekmēt šos procesus. Ja klasiskajā starptautiskās sistēmas modelī dominēja nacionālās valstis un lēmumu pieņemšanas process “no apakšas uz augšu”, tad globalizētajā pasaules modelī spēles noteikumus diktē ne vairs atsevišķu valstu politisko līderu lēmumi, bet gan pati starptautiskā ekonomika, globālais kapitāls, preču un pakalpojumu tirgus ar tā darbības likumsakarībām.

Saistība ar liberālisma ideoloģiju izpaužas tādējādi, ka teorētiski ikvienai pasaules valstij joprojām tās teritorijā pieder augstākā likumdošanas vara, bet pasaulē valdošās liberālās ideoloģijas un uz tās bāzētās institucionāli-tiesiskās sistēmas dēļ katra individuāla valsts, it īpaši maza valsts, akceptē šo pastāvošo kārtību un atsakās no teorētiskās iespējas īstenot valsts varu pretrunā ar būtiskām starptautiskās ekonomikas likumsakarībām. Līdz ar to par valsts varas kopumā mazināšanos pasaules mērogā zināmā mērā ir atbildīgi paši šīs valsts varas nesēji, kuri savā darbībā pieņem liberālās politikas principus.

Ceturtkārt, globalizācija ir saistīta ar jauna veida risku parādīšanos. Pirmā paveida globālos riskus rada pasaules iedzīvotāju skaita straujais pieaugums, kas notiek vienlaicīgi ar aizvien intensīvāku dažādu dabas resursu izmantošanu. Tā rezultātā individuālas darbības, kas pašas par sevi nerada tiešus draudus to veicējiem, summējoties pasaules mērogā, var radīt grūti paredzamas sekas, kas var būtiski ietekmēt cilvēku drošību un pat to izdzīvošanas izredzes. Pie šī paveida riskiem var pieskaitīt lielāko daļu no globālajiem ekoloģiskajiem riskiem. Otra paveida globālos riskus rada dažādu pasaules valstu un reģionu iekļaušanās vienotā informācijas telpā, kā rezultātā negatīva parādība, piem., finanšu krīze, vienā valstī vai reģionā ļoti īsā laikā var pārņemt citas valstis un reģionus, radīt masu paniku un vismaz īstermiņā kļūt praktiski

2002.gada janvārī

neprognozējama un nevadāma. Šāda izcelsme ir daudziem globālajiem ekonomiska rakstura riskiem, bet līdzīgus riska momentus var radīt arī radikālu sociālpolitisku vai nacionālpolitisku ideju straujas masveida izplatības iespējas. Trešā jauno risku paveida pamatā ir jaunu tehnoloģiju globāla izplatība. Jaunas tehnoloģijas paver iespējas gan uzlabot, gan graut cilvēku drošību un labklājību – viss ir atkarīgs no šo tehnoloģiju pielietojuma un to lietotāju mērķiem. Globalizācijas apstākļos kļūst apgrūtināta šo tehnoloģiju izplatības un pielietošanas kontrole. Visus šeit minētos jaunos riska paveidus īpaši aktuālus padara cilvēces minimālā pieredze, risinot problēmas, kuras rada abu iepriekš aprakstīto globalizācijas procesa elementu – savstarpējās starptautiskās atkarības attiecību intensitātes pieauguma un valsts varas mazināšanās – mijiedarbība. Šo risku aktualizēšanu un risinājumu meklēšanu būtiski apgrūtina tas, ka gan globālie riski, gan to radīto negatīvo seku sadalījums pasaulē ir ļoti nevienmērīgs, pie tam šī nevienlīdzība izpaužas gan dažādu reģionu salīdzinājumā, gan arī starp vienas un tās pašas valsts sabiedrības dažādiem sociālajiem slāņiem.

6.1.2. Globālie riski un indivīda drošība.

Indivīds nekad tiešā veidā nesaskaras ar globālu risku, jo, lai gan tas nereti ir reāls fenomens, visbiežāk tas tomēr tiek aprakstīts kā teorētisks pamatojums konkrētu reģionālu vai lokālu problēmu skaidrošanai. Globālie ekonomiskie, sociālie, politiskie un ekoloģiskie riski indivīda drošību iespaido pastarpināti, t.i., caur lokāliem riskiem. Līdz ar to nav pārsteigums, ka cilvēkus, ieskaitot šī **Pārskata Pētījuma** respondentus, visvairāk satrauc dažādas aktuālas lokālas un individuālas problēmas (sk. Tabula 2.4). Tās ir tiešas un uzskatāmas, kamēr globālās problēmas šķiet attālinātas un abstraktas. Tomēr nereti šo lokālo un individuālo problēmu objektīvie cēloņi ir globāla mēroga problēmas, kuru risinājumi atsevišķu indivīdu un valstu līmenī var būt neefektīvi. Tā, piem., lokāla problēma – piesārņotas pludmales – var būt daudz plašāku reģionālo ekoloģisko problēmu sekas, kuru novēršanai nepietiek ar individuālu vai nacionālas valsts mērogā uzsāktu iniciatīvu.

Lai novērstu, mazinātu un ierobežotu globālos riskus, kas nereti veicina arī lokālo risku rašanos, saasināšanos un izplatību, cilvēkiem ir nepieciešams izprast savas individuālās drošības saistību ar šāda veida riskiem, jo tikai šāda izpratne var likt cilvēkiem akceptēt savu valdību lēmumus piešķirt finansējumu tādu problēmu risināšanai, kas tiešā veidā neskar tās iedzīvotāju drošību. Globālo risku vadības efektivitāte ir lielā mērā atkarīga no tajā iesaistīto pušu savstarpējās solidaritātes, kam ir jāpāraug nacionālo valstu robežas. Tieši šīs solidaritātes trūkums šobrīd lielā mērā ietekmē lēno progresu globālo ekoloģisko problēmu risināšanā, ko demonstrēja 2002.gada augustā-septembrī Johaneshburgā, Dienvidāfrikā, notikusī valstu un valdību vadītāju sanāksme, kā arī iestrēgušās daudzpusējās sarunas Pasaules tirdzniecības organizācijā par globālo starptautiskās tirdzniecības nosacījumu reformu. Globālo risku ierobežošanā svarīga ir ne tikai solidaritāte ģeogrāfiskā izpratnē kā solidaritāte ar kaimiņiem un citām pasaules valstīm, bet arī solidaritāte laika dimensijā – spēja domāt ne tikai par savu individuālo labklājību un drošību, bet arī par nākamo paaudžu tiesībām uz drošu eksistenci.

Šī **Pārskata** kontekstā svarīgi ir saskatīt, kāda ir Latvijas sabiedrības attieksme pret globālajiem riskiem un cik lielā mērā tā demonstrē izpratni par lokālo risku saistību ar starptautiskām problēmām, jo tieši tas lielā mērā nosaka šo indivīdu, kā arī Latvijas likumdošanas un izpildvaras institūciju spējas sniegt savu ieguldījumu globālo problēmu risināšanā.

6.1.3. Globālie riski Latvijas iedzīvotāju vērtējumā un Latvijas situācija.

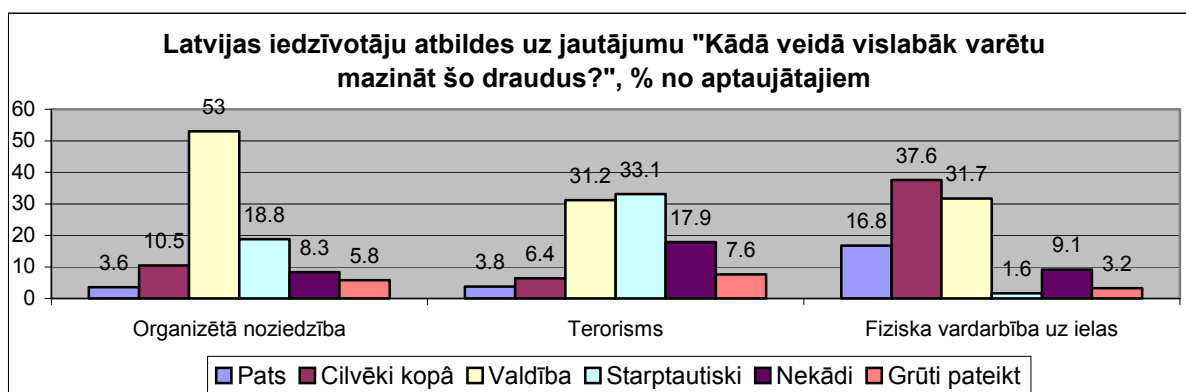
Personiskās drošības riski

Personiskās drošības primārie riski ir saistīti ar draudiem cilvēka dzīvībai. To var apdraudēt gan vardarbība, gan iztikas līdzekļu trūkums. **Pārskata Pētījuma** rezultāti (sk. Tabula 2.5) apliecina, ka Latvijas iedzīvotāji sajūt bailes no vairākiem personiskās drošības riskiem, tomēr lielākajai daļai šo risku drīzāk ir lokāla, nekā globāla izcelsme, tāpēc šo problēmu risināšanu Latvijas sabiedrība, galvenokārt, redz nacionālā līmenī. Piem., tikai 0,2% Latvijas iedzīvotāju **Pētījumā** ir norādījuši, ka palikšanas bez iztikas līdzekļiem problēmu vislabāk varētu risināt ar starptautiskiem līdzekļiem, par palikšanas bez mājokļa problēmu līdzīgu atbildi sniedz 0,4%, bet par bada problēmu - 5,4% iedzīvotāju. Pie bailēm no riskiem, kam varētu piemist globāls raksturs, varētu pieskaitīt bailes no bada un bailes no teroristu uzbrukuma, un 32 dažādu risku sarakstā abi šie riski **Pētījumā** ierindojas tikai attiecīgi 17. un 18.vietā pēc savas nozīmes atbildēs uz jautājumu par to, no kā cilvēki savā personiskajā dzīvē baidās visvairāk.

Tas, ka Latvijas iedzīvotāju lielākā daļa savā personiskajā dzīvē nesaskata lielu iespējamību saskarties ar dzīvības un bada briesmām, norāda, ka Latvija savā attīstībā un spējās nodrošināt savu iedzīvotāju drošību atrodas uz kvalitatīvi augstākas pakāpes nekā trešā daļa pasaules iedzīvotāju, kuriem abas iepriekš minētās problēmas joprojām ir ikdienas izdzīvošanas jautājums. Eiropas valstu vidū Latvija tomēr negatīvi izceļas ar vienu no visaugstākajiem vecumā līdz 1 gadam mirušo bērnu skaita rādītājiem, kurā Latviju apsteidz vienīgi tādas valstis kā Turcija, Rumānija, Moldāvija, Krievija, Dienvidslāvija, Albānija un Ukraina¹, kā arī ar visaugstāko rādītāju ceļu satiksmes negadījumos bojā gājušo skaita uz 100,000 iedzīvotājiem ziņā. Dzīvības apdraudējums un bada briesmas ir primārie drošības riski, bez kuru novēršanas gan morālu, gan politisku iemeslu dēļ grūti ir iedomāties visu pārējo globālo drošības risku efektīvu risināšanu.

Pārskata Pētījuma rezultāti rāda, ka Latvijas iedzīvotāji no 31 dažādiem draudiem par vislielāko drošības risku uzskata organizētās noziedzības un narkotisko vielu izplatīšanās attīstību (sk. Tabula 2.4). Abas šīs nevēlamās parādības ir saistītas ar starptautisku noziedzīgu grupējumu darbību, kuras mērogi mēdz būt reģionāli vai pat globāli, tomēr Latvijas iedzīvotāji uzskata, ka šo problēmu risināšanu visefektīvāk var nodrošināt valdības darbība (sk. 6.2. attēlu).

6.2. attēls

Atbildot uz šo jautājumu par 32 dažāda rakstura draudiem, Latvijas iedzīvotāji starptautisko sadarbību uzskata par visefektīvāko līdzekli konkrētā drauda mazināšanai vienīgi attiecībā uz terorisma draudiem, kur starptautisko sadarbību nosauc 33,1% no respondentiem. Attiecībā uz visiem pārējiem 32 draudu veidiem Latvijas iedzīvotāji par kaut cik nopietnu līdzekli

¹ *Latvijas Statistikas gadagrāmata 2002*. Rīga: Centrālā Statistikas Pārvalde, 2002; 232.lpp. 2002.gada janvārī

starptautisko sadarbību atzīst vienīgi jautājumā par organizētās noziedzības apkarošanu (18,8% respondentu), bet visos pārējo draudu gadījumos starptautisko līmeni min mazāk par 10% no visiem respondentiem. Zīmīgi, ka starptautiskā sadarbība kā efektīvs līdzeklis tiek minēta vienīgi saistībā ar draudiem, kurus Latvijas iedzīvotāji neuzskata par īpaši aktuāliem savai drošībai – 48,6% Latvijas iedzīvotāju neatzīst starptautisko terorismu par nopietnu draudu savai drošībai Latvijā, un, neskatoties uz masu saziņas līdzekļu lielo uzmanību starptautiskā terorisma aktiem visā pasaulē, tas 31 dažāda veida draudu sarakstā ieņem vienīgi 26.vietu.

Starptautiskais terorisms, kuru raksturo tā plānotāju, finansētāju, rīkotāju, izpildītāju un upuru atrašanās atšķirīgās valstīs vai pat atšķirīgos kontinentos, kā drauds dažādu pasaules valstu un reģionu starpā ir sadalīts nevienmērīgi, un Latviju gan politisku, gan ekonomisku un sociālu iemeslu dēļ varētu pieskaitīt pie salīdzinoši zema riska zonas. Tomēr to pašu nevarētu apgalvot par citiem starptautiskās organizētās noziedzības veidiem – starptautisko tirdzniecību ar narkotikām, ieročiem, zagtām automašīnām, cilvēkiem, cilvēku nelegālas migrācijas organizēšanu, utt. Latvijas valsts robežas šķērsojošo personu un transportlīdzekļu skaits nepārtraukti pieaug – no 4,9 milj. personām un 1,25 milj. automašīnām 1994.gadā līdz 9,6 milj. personām un 3,24 milj. automašīnām 2001.gadā.

6.1. tabula

Informācija par Latvijas Republikas robežu šķērsošanu 2001.gadā

	Kopā	Robeža ar Igauniju	Robeža ar Lietuvu	Robeža ar Krieviju	Robeža ar Baltkrieviju	Ostas	Lidostas
Robežu šķērsojušās personas	8997505	2829984	3982768	1320964	544820	292506	605173
Robežu šķērsojošie ārvalstnieki	4224641	1351194	1674528	481842	157163	245782	314133
Aizturētie robežpārkāpēji	6147	1405	2572	1020	753	128	272
Aizturētās Latvijas tiesiskajā aizsardzībā esošās par meklējamām izsludinātās personas	128	36	62	17	3	1	9
Aizturētās ārvalstu tiesiskajā aizsardzībā esošās par meklējamām izsludinātās personas	281	61	131	37	8	3	41
Robežu šķērsojušās automašīnas	3240640	648284	1601603	711659	223524	55570	
Aizturētās meklēšanā esošās vai ar viltojuma pazīmēm automašīnas	85	14	38	28	4	1	

Avots: Latvijas Republikas Valsts Robežsardzes dati, 2002.

Latvijas Valsts Robežsardzes dati liecina (sk. 6.1. tabulu), ka 2001.gadā robežu kontrole ir ļāvusi aizturēt vairākus simtus gan Latvijas, gan ārvalstu tiesiskajā aizsardzībā esošās par meklējamām izsludinātās personas, kā arī meklēšanā esošās automašīnas, kas nereti līdzās narkotiku un cilvēku tirdzniecībai kalpo par būtisku ienākumu avotu organizētajai noziedzībai. Globalizācijas un reģionalizācijas procesu iespaidā mazinoties valsts robežu praktiskajai nozīmei, kas Latvijas situācijā nozīmēs pakāpenisku atsacīšanos no efektīvas robežkontroles uz valsts robežām ar topošajām ES dalībvalstīm Igauniju un Lietuvu, aktualizējas jautājums par jaunu valsts un sabiedrības drošību sargājošu sistēmu radīšanu, kas spētu kompensēt iepriekš minēto drošības

pasākumu atcelšanu. Tas ir jautājums par valsts kā tās iedzīvotāju drošības garanta mainīgo lomu globalizācijas apstākļos.

Pārskata viesis

Intervija ar Valsts Prezidentes padomnieku drošības jautājumos Dz.Kudumu. (04.11.2002.)

Vai un kā globalizācijas apstākļos mainās valsts loma tās iedzīvotāju drošības garantēšanā?

Jā, valsts loma noteikti mainās. Iestājoties ES, NATO un citās starptautiskās organizācijās, valsts nodod daļu savu funkciju pārnacionālām koleģiālām institūcijām. Te gan es vēlos uzsvērt to, ka pat tad, kad valsts deleģē daļu savu funkciju starptautiskām organizācijām, manuprāt, ir svarīgi, ka valsts, nevis šīs starptautiskās organizācijas saglabā galveno atbildību savu iedzīvotāju priekšā par visām jomām, jo šī pilnvaru deleģēšana un lēmums par to, kuras jomas un cik lielā mērā nodot šo starptautisko organizāciju ziņā, tomēr ir konkrētās valsts lēmums.

Otrkārt, globalizācijas iespaidā valstij par valsts un tās iedzīvotāju drošību ir jāsāk rūpēties jau tālu ārpus šīs valsts robežām, piem., jau pirms iestāšanās NATO Latvija sūta savus karavīrus uz Balkāniem, t.i., tērē zināmus valsts drošībai paredzētos līdzekļus tālu ārpus Latvijas valsts robežām. Atbalstot miera panākšanu un uzturēšanu visai attālos reģionos, Latvija sekmē to, lai šie nemieri nepāraugtu starptautiskos konfliktos un nesāktu apdraudēt arī mūsu valsti.

Kā Jūs vērtējat visai plaši pārstāvēto viedokli, ka globalizācijas procesi ir atvieglojuši starptautiskās organizētās noziedzības darbību un attīstību?

Jā, jaunās informāciju un komunikāciju tehnoloģijas (IKT) un nacionālo robežu nozīmes mazināšanās atvieglo organizētās noziedzības darbību. Tomēr jāņem vērā, ka šīs pašas jaunās IKT un starptautiskā sadarbība arī policijai un citām tiesību aizsardzības iestādēm ļauj efektīvāk cīnīties ar noziedzību. Tādējādi iznāk, ka, globalizācijas pozitīvā vai negatīvā ietekme attiecībā uz cīņu ar noziedzību ir atkarīga no tā, kura no pusēm – tiesību aizsardzības institūcijas vai noziedzīgie grupējumi – aktīvāk spēj izmantot globalizācijas dotās jaunās iespējas. Līdz ar to valstij ir jārūpējas, lai tās tiesību aizsardzības institūcijām būtu pieejamas šīs modernās tehnoloģijas un lai to darbiniekiem būtu nepieciešamā profesionāla kvalifikācija šīs tehnoloģijas aktīvi likt lietā, un tādā gadījumā globalizācija drīzāk būs ieguvums, nevis zaudējums cīņā pret noziedzību.

Cik droša ir Latvija salīdzinājumā ar citiem pasaules reģioniem un valstīm attiecībā uz iespējamām starptautiskā terorisma draudiem?

Latvija ir salīdzinoši droša vieta starptautiskā terorisma draudu ziņā, jo, pirmkārt, Latvijas valsts neveic nekādas agresīvas darbības pret citām valstīm un, otrkārt, Latvija ir maza valsts un tā maz spēj ietekmēt starptautisko procesu attīstību. Līdz ar to teroristiem ar politiskiem mērķiem par Latviju ir maza interese.

Kas ir galvenie līdzekļi, ko Latvijas valsts un tās iedzīvotāji izmanto vai varētu izmantot, lai cīnītos ar šiem draudiem?

Lai mazinātu terorisma riskus, Latvijas valstij ir jāturpina nostiprināt tās sauszemes teritorijas austrumu robeža, jūras robeža un gaisa telpas kontrole. Latvijas iedzīvotāji var mazināt šos riskus gan sev, gan saviem līdzcilvēkiem, ja viņi aktīvi seko tam, kas notiek ap viņiem, pievērš uzmanību kādām aizdomīgām darbībām vai lietām un par to brīdina valsts drošību sargājošās iestādes. Novēršot mazas bīstamas lietas, mēs visi varam izvairīties no lielu briesmu parādīšanās.

Cilvēki ir jāpārlicina, ka attieksme “šie draudi ir tālu un mani personiski nekādi neskar” ir vieglprātīga un kaitē ikviena no mums un mūsu kopīgajai drošībai.

Kādi būtu Jūsu praktiski ieteikumi, kā rīkoties Latvijas iedzīvotājiem, lai globalizācijas procesus viņi spētu izmantot savā labā kā jaunas attīstības iespējas un mazinātu to iespējamo negatīvo ietekmi uz indivīda drošību.

1. Katram jāizglītojas visa sava mūža garumā. Tehnoloģijas attīstās, zinātne nāk ar jauniem atklājumiem, sabiedrība mainās – tas viss liek katram indivīdam, kam rūp sava drošība, tai skaitā savas labklājības drošība, nemītīgi atjaunot un pilnveidot savas zināšanas.

2. Cilvēkiem nevajadzētu baidīties no jaunā, bet tajā pašā laikā nevajadzētu akli pieņemt jebkuru jauninājumu tikai tāpēc vien, ka tas ir kaut kas jauns. Balstīšanās uz pārbaudītām vērtībām jeb zināms konservatīvisms ļauj filtrēt jaunas lietas un parādības un atsijāt no tām patiešām vērtīgās – tās, kas spēj padarīt cilvēka dzīvi labāku. Ne viss jaunais, kas spīd, ir zelts.

3. Katram Latvijas iedzīvotājam vajadzētu daudz aktīvāk iesaistīties sabiedriskajos procesos un ņemt dalību sabiedriskajās organizācijās. Izolācija no sabiedrības un rūpēšanās tikai par sevi ir nopietns drošības risks gan pašam indivīdam, gan sabiedrībai. Tiekoties ar līdzcilvēkiem un pievienojoties kopīgai mērķtiecīgai darbībai, kas vērsta uz dzīves apstākļu uzlabošanu jebkurā no jomām, indivīds iekļaujas kolektīvā un iegūst jaunus nozīmīgus savas drošības resursus, ar savu klātbūtni dodot ieguldījumu arī citu cilvēku drošībai.

6.1.4. Globālo risku vadības organizēšanas atšķirīgie līmeņi

Cilvēka drošuma un drošības vairošanas meklējumi notiek dažādos līmeņos. Katrs no tiem piedāvā tikai tam specifiskus veidus baiļu mazināšanai un risku pārvarēšanai. Indivīdam visattālinātākais un nepieejamākais ir globālais un reģionālais līmenis. Patiesi, kā lai cilvēks, kura ikdiena pāriet nelielā ciemā vai pilsētā, uzturot attiecības ar ierobežotu ļaužu skaitu, veidotu saskarsmes un attiecību tīklu ar globālām un reģionālām struktūrām. Tradicionālākais veids, kuru izvēlas indivīdi, ir valsts un tās struktūru izmantošana attiecību veidošanā ar starptautisko vidi. Ne velti teiciens, ka ārpolitika ir elitāra nodarbošanās, pasvīturo izplatīto viedokli, ka iekšpolitiskajos jautājumos sabiedrības locekļu līdzdalība ir svarīga, bet attiecību veidošanā ar starptautiskajām un reģionālajām organizācijām, funkcijas tiek deleģētas valstiskajām struktūrām.

Dažreiz starpnieka funkcijas starp cilvēku un globalizēto pasauli pilda nacionālas un starptautiskas nevalstiskās organizācijas (NVO). Dažādu NVO ieguldījums cilvēku drošumspējas vairošanā nav pārvērtējams, jo tieši šīs organizācijas ir visvairāk pietuvinātas cilvēkam pēc viņa dzīves vietas, interešu precīza definējuma un iespējas aktīvi iesaistīties to darbībā. Valstiskās starptautiskās organizācijas ir iedarbīgākas starptautiskā mērogā un ar bagātākiem līdzekļiem, bet attālinātākas no indivīda vajadzībām un ar ierobežotām iespējām tieši uzrunāt cilvēku. Latvijas iedzīvotāji jau ir iesaistījušies gan nacionāla, gan starptautiska līmeņa NVO. Valstī visietekmīgākās un sabiedrībā pazīstamākās ir tās NVO, kuras ir saistītas ar starptautiskām NVO tīklu. Sociālo un politisko procesu ietekmē tādas organizācijas kā Glābiet bērnus, Eiropas kustība Latvijā, Latvijas Transatlantiskā organizācija, Vides aizsardzības klubs. Piedalīšanās NVO mazina cilvēku mazspējas izjūtu un rada iespēju mainīt priekšstatus, lēmumus un pat atsevišķu politiku un valdību rīcību globalizētajā pasaulē.

Cilvēka attiecību veidošana ar reģionālajām un starptautiskajām organizācijām ir atkarīga no vairākiem faktoriem. *Pirmkārt*, no cilvēka psiholoģiskām īpatnībām, viņa sociālā stāvokļa, spējas izmantot sociālos tīklus un valsts radītos mehānismus, spējas izvērtēt apkārtējos draudus un atrast to mazināšanas vai pat novēršanas līdzekļus visā plašajā spektrā no paša uzņēmības līdz 2002.gada janvārī

pat starptautiskajām organizācijām. *Otrkārt*, no nosacījumiem, kurus rada valsts ar savu attieksmi pret indivīdu un starptautiskajām organizācijām. Ja valsts attieksmē pret starptautiskajām organizācijām dominē tikai klātbūtnes, bet nevis maksimāli visu tās piedāvāto iespēju izmantošanas motīvs, tad var rasties valstisko, sabiedrisko struktūru un indivīdu, atsvešināšanās no apkārtējās starptautiskās vides. Cilvēka un sociālo grupu attiecību veidošanā ar reģionālajām un globālajām institūcijām, valstij jādarbojas kā pakalpojumu sniedzējam, palīdzot orientēties pasaules politisko struktūru piedāvāto pakalpojumu klāstā. Starptautiskās organizācijas varētu salīdzināt ar zvejas tīklu, kuru valsts iemet plašajos starptautisko attiecību ūdeņos un izzvejo no tiem risinājumus vai resursus, kas ir nepieciešami vienas vai otras problēmas atrisināšanai vai arī cilvēka attīstības nodrošināšanai. *Treškārt*, no reģionālās un starptautiskās organizācijas rīcībā esošiem elementiem – mērķu skaidrības, mērķu sasniegšanas līdzekļu esamības, organizatoriskās spējas līdzekļus izmantot rezultātu sasniegšanai, finansējuma darbības programmas īstenošanai. Jo precīzāk formulēta globālās un reģionālās organizācijas būtība, jo cilvēkam un sabiedrībai ir skaidrāks priekšstats, kā tajā iekļauties un kā rīkoties.

Taču viens no svarīgākajiem nosacījumiem ir valsts un sabiedrības sociāli ekonomiskais attīstības līmenis. Ja indivīda rīcībā ir ierobežoti līdzekļi savas eksistences un drošības uzturēšanai, tas var lielākā mērā paļauties uz ārējiem līdzekļiem, tai skaitā reģionālajām un starptautiskajām organizācijām (piemēram, mazattīstītās valstis). Savukārt, pretēja ir situācija attīstītajās valstīs, kurās sasniegtā relatīvi augstā labklājības pakāpe mazina cilvēka atkarību no ārējiem faktoriem, jo viņa rīcībā ir pietiekoši daudz veidu, kā nodrošināt savu fizisko pastāvēšanu. Iekšpolitiskā sakārtotība rada arī citādu attieksmi pret globalizēto starptautisko vidi, kura tiek uztverta nevis kā drošības garantētāja, bet kā iespēju telpa indivīda, valsts un reģiona līdzdalībai drošības vairošanā. Savukārt tās valstis un sabiedrības, kuras atrodas pārejas posmā, kurās tiek lauztas vecās neefektīvās saimniekošanas un pārvaldes formas un veidotas modernas ekonomiskās, politiskās un sociālās struktūras, kurās arvien lielāku lomu spēlētu cilvēks ar visām viņa daudzveidīgām interesēm, valda savdabīgs apjukuma stāvoklis attiecībā uz indivīda drošības un drošuma izpratni. Straujā attīstība rada priekšstatus par arvien pieaugošo iekļaušanos globālajos sociālajos un politiskajos tīklos. Taču vienlaicīgi šī līdzdalība padara cilvēku ievainojamāku pret ārējiem draudiem. Pārejas posmā atrodošos valstu iedzīvotājiem nav pietiekošas pieredzes starptautiskajā sistēmā pastāvošo drošības vairošanas līdzekļu apzināšanā un izmantošanā. Personiskais, ekonomiskais, politiskais un sociālais vārīgums cilvēkiem traucē rast atšķirības starp drošības patērētājiem un drošības radītājiem, starp draudiem un draudu novēršanas līdzekļiem.

Pārskata viens no mērķiem ir apzināt Latvijas cilvēku drošības un drošuma saistību ar globālajiem un reģionālajiem procesiem un viņu spēju izmantot tos drošības vairošanas līdzekļus, kuru piedāvā starptautiskā vide. Pētījuma rezultāti apliecina to, ka cilvēki Latvijā atrodas pārejas sabiedrībām tik tipiskajā apjukuma stāvoklī. Respondenti tika aicināti nosaukt 3 lietas, no kurām viņi visvairāk baidās. Attiecībā uz starptautiskiem jautājumiem minēti ļoti dažādi draudu veidi – terorisms, starptautiskie konflikti, karš, HIV/AIDS, Latvijas neatkarības zaudēšana, bēgļu ieplūdums Latvijā, globālā sasilšana, kodoldraudi, draudi no Krievijas, ES, NATO, bads, liela ārvalstu institūciju ietekme uz mūsu valdību, globalizācija, bakterioloģiskie ieroči, cilvēktiesību neievērošana. Pats fakts, ka cilvēki snieguši plašu starptautisko draudu uzskaitījumu, pierāda viņu piederības apzināšanos apkārtējai pasaulei. Taču jautājums par 3 lietām, kas vairo drošību, atbildes parāda valdošo apjukumu. Cilvēki līdzekļus draudu novēršanā bija saskatījuši gan pašu minētajos draudos, gan globālajās iespējās - starptautiskajās attiecībās, mierā, NATO, Krievijas klātbūtnē, virzībā uz ES, kodolieročos. Draudu un to novēršanas līdzekļu uzskaitījums liecina par cilvēku nepietiekamu apzināšanās pakāpi, kādas iespējas sniedz globālās un reģionālās organizācijas, kuru analīzei ir veltītas turpmākās **Pārskata** daļas.

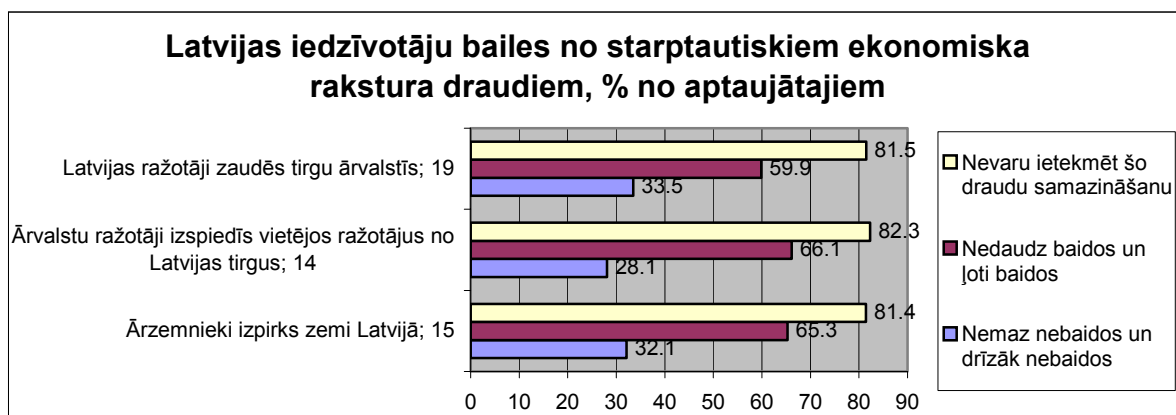
Globālie ekonomiskās un sociālās drošības riski

Iepriekš jau tika minēts, ka globalizācija ir cieši saistīta ar atsevišķu starptautiskās sistēmas vienību, tai skaitā arī nacionālo valstu, ietekmes mazināšanos, jo spēles noteikumus jaunajā starptautiskajā sistēmā aizvien uzsvērtāk sāk diktēt ne vairs atsevišķu valstu politisko līderu lēmumi, bet gan pati starptautiskā ekonomika, globālais kapitāla, preču un pakalpojumu tirgus ar tā darbības likumsakarībām. Globālais tirgus “no augšas uz apakšu” spiež tā atsevišķus subjektus pieņemt tādus, nevis citādus lēmumus, nepakļaušanās gadījumā “sodot” šos noteikumus pārkāpušās valstis ar kapitāla aizplūšanu, investīciju mazināšanos, IKP un dzīves līmeņa kritumu. Pasaules Bankas 2002.gada pētījums *Pasaules attīstības indikatori 2002* liecina, ka laika posmā no 1990 līdz 2000. gadam attīstības valstis ar mazāk atvērtu ekonomiku piedzīvoja ekonomisko lejupslīdi, kamēr attīstības valstis ar atvērtāku ekonomiku spēja sasniegt pat augstākus vidējos IKP pieauguma tempus nekā pasaules ekonomiski visattīstītākās valstis.

Par valsts varas resursu mazināšanos netieši liecina arī fakti, ka mūsdienās tikai ap 30 pasaules valstu IKP pārsniedz pasaules lielāko kompāniju gada apgrozījumu, un sabiedriskā sektora budžeta rādītāju salīdzinājums valsts ekonomisko ietekmi liek vērtēt vēl pieticīgāk. Šobrīd Latvijas IKP, kura apjomi 2001.gadā sasniedza 7,5 miljardu ASV dolāru, ir vairāk nekā 20 reižu mazāks par pasaules lielāko kompāniju gada apgrozījumu. Protams, valsts politisko un kompāniju ekonomisko varu nevar salīdzināt, vērtējot vienīgi to rīcībā nonākošos naudas līdzekļus, jo pakļaušanos valsts varas lēmumiem nodrošina arī tās rīcībā esošie likumīgie piespiedu līdzekļi, kamēr gan patērētājiem, gan darba devējiem visbiežāk tomēr pastāv iespējas efektīvi nepakļauties kompāniju vadību lēmumiem un darbībai, kaut vai boikotējot tās ražojumus vai aizejot no darba. Neskatoties uz šo iebildi un ņemot vērā tirgus konkurences principu nostiprināšanos arī politisko partiju priekšvēlēšanu cīņās, jāsecina, ka globalizācija tomēr palielina risku, ka sabiedrība sāk zaudēt politisko ietekmi pār daudziem sociāli-ekonomiskiem procesiem.

Pārskata Pētījuma rezultāti liecina, ka daudzi Latvijas iedzīvotāji reāli apzinās iepriekš aprakstītos sociāli-ekonomiskos riskus, kuriem ir starptautiska izcelsme, baidās no tiem, tomēr netic, ka saviem spēkiem vai, apvienojoties kopīgai darbībai ar citiem cilvēkiem, viņiem būtu iespējas kaut ko mainīt (sk. 6.3. attēlu).

6.3. attēls

Pārskata viesis

Intervija ar Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta direktori R. Karnīti.

2002.gada janvārī

(31.10.2002.)

Ko Jūs uzskatāt par globalizācijas procesa raksturīgākajām iezīmēm?

Globalizācija nozīmē to, ka kaut kas kļūst globāls. Ekonomikā globalizācija nozīmē to, ka globālas kļūst ekonomiskās attiecības. IKT revolūcijas rezultātā informācijas apmaiņa starp dažādiem pasaules reģioniem kļūst aizvien plašāka, ātrāka un lētāka. Redzamākas kļūst katra reģiona un valsts salīdzinošās priekšrocības noteikta veida preču ražošanā, kapitāla turētāji izmanto šo informāciju, veicot investīcijas tur, kur ir sagaidāma vislielākā kapitāla atdeve visīsākajā laikā. Kapitāla starptautiskām plūsmām seko aizvien brīvāka un apjomīgāka preču kustība pāri valstu robežām. Rezultātā veidojas globāla darba dalīšana, reģionāla specializācija un būtisks konkurences pieaugums visas pasaules mērogā.

Kā Jūs vērtējat globalizāciju – drīzāk pozitīvi vai drīzāk negatīvi? Kāpēc?

Es kā ekonomiste globalizāciju vairāk vērtēju pozitīvi, jo tā veicina konkurenci un visus virza uz efektīvāku ražošanas resursu izmantošanu. Tomēr globalizācija, protams, rada arī virkni negatīvu seku. Mazinās valstu suverenitāte, un tas izraisa negatīvas emocijas. Pastiprinās sociālā noslāņošanās gan valsts, gan starptautiskā mērogā. Uzmanīgu dara arī lielā kapitāla un ražošanas koncentrēšanās nedaudzu lielo multinacionālo kompāniju rokās. No ekonomiskās stabilitātes viedokļa labāk būtu tad, ja saglabātos vairāk neatkarīgu mazāku ekonomisko vienību. Lielās kompānijas nereti ļaunprātīgi izmanto savu lielo ekonomisko ietekmi, lobējot gan valdībās, gan starptautiskās organizācijās savas īpašās intereses, kuras var būt vērstas arī uz to konkurentu ierobežošanu, piem., ar importa kvotu vai diskriminējošu tehnisko standartu palīdzību.

Kāds ir globalizācijas iespaids uz Latvijas un tās iedzīvotāju ekonomisko drošību?

Globalizācijas ekonomiskie riski valstu un reģionu starpā ir sadalīti nevienmērīgi. Latvija ir maza valsts un līdz ar to tai ir jārēķinās, ka tā globalizācijas procesu vienādojumos ir atkarīgais, nevis neatkarīgais mainīgais, t.i., tā būs šo globalizācijas procesu izraisīto seku un pārmaiņu saņēmēja, nevis to cēlonis vai virzītājs. Lai gan mazas valstis līdz ar to ir atvērtākas dažādiem ārējiem riskiem, nesēnā pasaules ekonomikas vēsture rāda, ka krīžu situācijās mazas valstis ir spējīgas ātrāk pielāgoties jaunajiem tirgus apstākļiem un atgūstas ātrāk nekā lielas valstis. Līdz ar to var secināt, ka Latvija globalizācijas procesu kontekstā atrodas vienlaicīgi gan lielāku ekonomisko risku, gan arī lielāku attīstības iespēju ziņā salīdzinājumā ar lielākām valstīm. To, kurš no šiem diviem apstākļiem ir svarīgāks, nosaka valsts attīstības stratēģija, valsts un privātā sektora līderu analītiskās spējas paredzēt pasaules un Eiropas reģiona ekonomisko attīstību vairākus gadus uz priekšu un jau laikus sagatavoties nākotnes konkurences apstākļiem.

Individuālā līmenī globalizācija nozīmē to, ka neviens vairs nevar justies ekonomiski pilnīgi aizsargāts, jo par visu nākas aizvien vairāk cīnīties pieaugošā konkurences cīņā. Globāls tirgus rada situāciju, kurā arī katrs Latvijas uzņēmējs nevar precīzi paredzēt, no kuras pasaules malas ekonomiskās konkurences ziņā viņš nākamajā brīdī tiks apdraudēts visvairāk. Tomēr būtu maldīgi šo situāciju viennozīmīgi skaidrot kā ekonomiskās drošības mazināšanos. Pastāv uz vērtībām balstīta pretruna par to, kā izprast un mērīt ekonomisko drošību – vai par augstāku ekonomiskās drošības līmeni uzskatīt pašu minimālāko cilvēka izdzīvošanas vajadzību apmierināšanu visiem vai arī augstāku dzīves līmeni daudziem, bet ne visiem. Pirmo variantu tradicionāli atbalsta slēgtas un uz kolektīvu orientētas sabiedrības, bet otro – atvērtas, uz konkurenci un indivīdu orientētas sabiedrības.

Vai globalizācija atšķirīgi ietekmē dažādu Latvijas iedzīvotāju sociāli-ekonomisko drošību un vai šajā sakarā var runāt par galvenajiem ieguvējiem un zaudētājiem?

Jā, atšķirības pastāv. Kā jau iepriekš minēju, globalizācija vairo sociāli-ekonomisko polarizāciju. Latvijā tāpat kā citās valstīs no atvērta tirgus un intensīvas konkurences visvairāk iegūst

2002.gada janvārī

ekonomiski aktīvajās vietās dzīvojošie, ekonomiski aktīvie vidēja vecuma iedzīvotāji. Zaudē tie, kas nespēj tehniski un tehnoloģiski pielāgoties pieaugošajam konkurences spiedienam. Tie ir vecie ļaudis un ekonomiski neizdevīgās vietās dzīvojošie. Noteikti zaudē arī jaunieši – gan tie, kas ir tikko kā beiguši izglītības iestādes, gan arī tie, kas nav ieguvuši kvalitatīvu izglītību. Viņus darba tirgus nevēlas pieņemt tieši pastiprinātās konkurences dēļ, jo bieži vien jauniešu pieņemšana darbā ir saistīta ar papildus izmaksām viņu apmācībai, un šie papildus izdevumi darba devējam sāk atpelnīties vienīgi pēc laika.

Kādi būtu Jūsu trīs praktiski ieteikumi, kā rīkoties Latvijas iedzīvotājiem, lai globalizācijas procesus viņi spētu vairāk izmantot savā labā kā jaunas attīstības iespējas un mazinātu to iespējamo negatīvo ietekmi uz viņu drošību.

1. Jātiecas iegūt pēc iespējas labāka un vispusīgāka izglītība. Latvijas ekonomika starptautiskā tirgū varēs konkurēt galvenokārt ar zinātņietilpīgām jeb augsto tehnoloģiju nozarēm, kas nozīmē to, ka Latvijā ekonomiski visdrošāk jutīsies tie Latvijas iedzīvotāji, kas spēs šādās nozarēs profesionāli darboties.

2. Jāattīsta personiskā iniciatīva, spēja darboties un nestāvēt malā.

3. Jāiegūst konkurences iemaņas, ieskaitot visus tos spēka paņēmienus, pie kuriem radina sports, kultūra, sabiedriskā darbība.

Zināšanas, iniciatīva un savas pozīcijas aizstāvēšana ne tikai palīdz izvairīties no krīzēm, bet arī krīzes situācijās palīdz “nokrist uz ķepām”.

Atvērtu ekonomiku risks saņemt pēkšņu triecienu no negatīvām attīstības tendencēm starptautiskā tirgū ir salīdzinoši lielāks nekā lielām un relatīvi noslēgtākām ekonomikām. Latvijas uzņēmēju un sabiedrības ekonomiskā drošība šajā ziņā ir lielā mērā atkarīga no ekonomiskajiem procesiem ārpus valsts robežām, jo, kā jau tas ir raksturīgi mazām valstīm, Latvijas eksports sastāda ievērojamu daļu no valsts IKP. Šo ārējo nelabvēlīgo ekonomisko faktoru negatīvo ietekmi uz mazas valsts un tās iedzīvotāju ekonomisko drošību Latvija izjuta pēc Krievijas finanšu krīzes 1998.gadā, kurai sekoja Latvijas IKP pieauguma tempu palēnināšanās no 8,4% 1997.gadā līdz 2,8% 1999.gadā un reģistrēto bezdarbnieku skaita pieaugums līdz 9,1% no ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaita. Tomēr, kā to pierāda arī Latvijas kaimiņvalsts Igaunijas, kura ārējā tirdzniecībā ir vēl aktīvāka nekā Latvija, ekonomiskā attīstība, tad maza atvērta ekonomika ir ne tikai risks tās iedzīvotāju ekonomiskai drošībai ārējas ekonomiskās krīzes situācijā, bet arī iespēja, izmantojot salīdzinošās priekšrocības ātrākai tautsaimniecības restrukturizācijai, sasniegt augstākus ekonomiskās attīstības tempus nekā noslēgtākās ekonomikās (sk.6.2. tabulu).

6.2. tabula

Baltijas valstu preču un pakalpojumu eksporta un importa īpatsvars IKP faktiskajās cenās, % un IKP ikgadējais reālais pieaugums, %

Valsts	1999	2000	2001
Igaunija			
Eksports	77,3	95,4	91,7
Imports	82,1	100,5	95,9
IKP pieaugums	-0.6	7.1	5
Latvija			
Eksports	43,8	45,8	45,7
Imports	54,1	54,4	57,2
IKP pieaugums	2.8	6.8	7.7

2002.gada janvārī

Lietuva			
Eksports	39,7	45,3	50,4
Imports	50,1	51,7	55,8
IKP pieaugums	-3.9	3.8	5.9

Avots: *Estonia, Latvia, Lithuania in Figures 2002*. Tallinn: Statistical Office of Estonia. 2002., p.19. un *Latvijas tautsaimniecības apskats 2002 (4)*. Rīga: Centrālā statistikas pārvalde, 2002.

Latvijas kā valsts ilgtermiņa konkurētspēju starptautiskajā tirgū un līdz ar to Latvijas iedzīvotāju ilgtermiņa ekonomisko drošību nosaka ļoti daudzi svārstīgi faktori, tāpēc precīzu aprēķinu veikšana ir tikpat kā neiespējama. Pasaules Ekonomikas foruma darba grupas pētījumā *Globalās konkurētspējas ziņojums 2002-2003* 80 pasaules valstis ir sakārtotas pēc to ekonomiskās attīstības konkurētspējas un pēc mikroekonomiskās konkurētspējas. Ekonomiskās attīstības konkurētspējas indeksā, kas, galvenokārt, izmanto tehnoloģiskās attīstības, valsts institūciju rīcībspējas un makroekonomiskās vides rādītājus, Latvija ierindojas 44. vietā, bet Latvijas kaimiņvalstis Igaunija – 26.vietā, Lietuva – 36.vietā, Somija – 2.vietā, Zviedrija – 5.vietā, Krievija – 64.vietā. Šis pētījums par Latvijas ilgtermiņa ekonomiskās attīstības konkurētspējas vājākajām pusēm atzīst makroekonomiskās vides rādītājus (55.vieta) un valsts institūciju rīcībspēju (52.vieta)².

Heritage Foundation un *Wall Street Journal* ikgadējais pētījums par ekonomisko brīvību pasaules valstīs pierāda norāda uz to, ka valsts un tās sabiedrības ilgtermiņa ekonomisko drošību pozitīvi ietekmē augstāks ekonomiskās brīvības līmenis. 2003.gada Pētījums konstatē, ka brīvo ekonomiku sabiedrību ekonomiskās labklājības līmenis vidēji ir gandrīz uz pusi augstāks nekā daļēji brīvo un nebrīvo ekonomiku valstīs. Ekonomiskās brīvības indekss rāda, ka kopš 1995.gada, kad *Heritage Foundation* un *Wall Street Journal* pirmo reizi veica šādu pētījumu, katru gadu pasaulē kopumā ekonomiskā brīvība ir pieaugusi. 2003.gada indekss salīdzinājumā ar 2002.gada indeksu liecina, ka no 156 pētījumā iekļautajām valstīm 74 ir kļuvušas ekonomiskās politikas ziņā brīvākas, bet 49 – mazāk brīvas. Šo liberalizāciju atbalstošo valstu vidū ir arī Latvija, kas ekonomiskās brīvības 2003.gada indeksā 156 valstu vidū ieņem 33/34.vietu salīdzinājumā ar 47/50.vietu pirms gada. Latvijas kaimiņvalstis 2003.gada indeksā ieņēma attiecīgi Igaunija – 6/8.vietu, Lietuva – 29/31.vietu, Zviedrija un Somija – 11/14.vietu, bet Krievija – 132/137.vietu.

Latvijā ir neliels nacionālo uzkrājumu līmenis un nelieli derīgo izrakteņu un dabisko enerģijas avotu resursi, tāpēc pārejas periodā visai likumsakarīga bija Latvijas tautsaimniecības pārstrukturizācija no tautsaimniecības ar lielu ražošanas īpatsvaru uz tādu struktūru, kurā dominē pakalpojumi, kas 2001.gada beigās sastādīja jau 70,4% no visas Latvijas tautsaimniecības pievienotās vērtības. Iepriekš minēto ekonomisko pētījumu rezultāti un dati par pakalpojumu jomas nozīmes pieaugumu liecina, ka valsts un tās iedzīvotāju ilgtermiņa ekonomiskās drošības nodrošināšanā aizvien lielāka loma būs tās cilvēkresursu attīstībai, bet tas, savukārt, nozīmē, ka ekonomiskās drošības jomā aizvien lielāka nozīme būs katra indivīda iniciatīvai. Valsts šo iniciatīvu un tās piepildīšanu var sekmēt ar ieguldījumiem izglītības, zinātniskās pētniecības un attīstības, transporta un komunikāciju infrastruktūras attīstībā, kā arī ar privātajai iniciatīvai labvēlīgu nodokļu politiku, ātru un precīzu valsts sektora iestāžu darbību, taisnīgu un pārskatāmu likumdošanu un tās īstenošanu.

Indivīda ekonomisko drošību vairo izglītības līmenis. Saskaņā ar Latvijas Centrālās Statistikas pārvaldes datiem par bezdarbnieku sadalījumu pēc izglītības līmeņa Latvijā 2001.gadā no bezdarbnieku kopskaita 7,1% bija bezdarbnieki ar augstāko izglītību, 41,8% - ar vidējo

² *Global Competitiveness Report 2002-2003*. World Economic Forum: Global Competitiveness Programme. 2002. 2002.gada janvārī

profesionālo izglītību, 27,8% - ar vidējo vispārējo izglītību un 23,3% - ar pamata un nepabeigtu pamata izglītību. Ja salīdzina šos datus ar datiem par Latvijas iedzīvotāju vecumā no 15 līdz 74 gadiem sadalījumu pēc iegūtās izglītības līmeņa (sk. 6.3. tabulu), tad ir redzams, ka iedzīvotāji ar augstāku izglītības līmeni ir pakļauti relatīvi mazākam riskam palikt bez darba nekā iedzīvotāji ar zemāku izglītības līmeni. Līdz ar to izglītību var noteikti minēt kā vienu no galvenajiem ekonomiskās drošības resursiem.

6.3. tabula

	Latvija	Igaunija	Lietuva
Valsts izdevumi izglītībai, % no kopējiem izdevumiem, 2001****	7,86	10,24	5,82
Iedzīvotāji vecumā no 15 līdz 74 ar augstāko izglītību, %, 2001**	14,9	23,9	33,3
Valsts izdevumi zinātnei un attīstībai, % no NKP***	0,3	0,6	0,8
Privātā sektora izdevumi zinātnei un attīstībai, % no NKP***	0,2	0,2	0,1
Zinātnē un pētniecībā iesaistīto zinātnieku un inženieru skaits uz 1 milj. iedz.*	1090	2164	2031
Zinātnes un inženierzinātņu studiju programmu absolventu īpatsvars, % no 20-29 gadus sasniegušo iedzīvotāju kopskaita, 1999	5,8	3,8	9,3

* Avots: *Human Development Report 2002*. UNDP, 2002.

** Avots: Statistical Office of Estonia. 2002. Estonia, Latvia, Lithuania in Figures 2002. Tallinn., p.8.

*** Avots: *Innovation Policy in Seven Candidate Countries* (Preliminary Findings). European Commission, DG Enterprise, November 2002, p.5.

**** Avots: *Latvijas Statistikas gadagrāmata 2002*. Rīga: Centrālā Statistikas Pārvalde, 2002; 232.lpp. (Lietuvas un Igaunijas dati par 2000.gadu)

Vairāku finansiālo un struktūrpētniecības kvantitatīvo rādītāju salīdzinājums zinātnes un pētniecības jomā liecina, ka Latvija pagaidām neizceļas ne Baltijas valstu, ne ES dalībvalstu un kandidātvalstu vidū ar labiem priekšnosacījumiem uz zināšanām balstītas ekonomikas attīstībā. Latvija atpaliek tādos rādītājos kā informācijas sabiedrības bāzes infrastruktūras attīstība, valsts un privātā sektora ieguldījumi zinātnē un attīstībā, riska kapitāla pieejamība, zinātnisko atklājumu un jauninājumu komercializācijā.

Pasaules ekonomikas globalizācija nozīmē gan starptautiskās konkurences palielināšanos, gan jauno tehnoloģiju aizvien intensīvāku izmantošanu. Brīva tirgus konkurences spēki, šī "neredzamā roka", darbojas efektivitātes maksimizēšanas virzienā. To raksturo maksimālas atdeves meklēšana no katra ražošanas faktora – dabas resursiem, kapitāla un darbaspēka un šo resursu izmantošanas līdzsvarošana ar to salīdzinošajām izmaksām. Jaunas tehnoloģijas bieži paredz cilvēku darba aizvietošanu ar automatizētu iekārtu darbību, kā rezultātā ekonomiskā attīstība nereti koncentrējas jau visvairāk attīstītajos reģionos, kur jau ir pieejama laba infrastruktūra un augsti kvalificēti cilvēku resursi. Globālā mērogā tas nozīmē attīstības potenciāla koncentrēšanos nedaudzās vietās un nelīdzsvarotu attīstību. Pārmērīga sociālā nevienlīdzība un atšķirīgs ekonomisko risku līmenis veicina cilvēku migrāciju gan valsts iekšienē, gan starptautiskā mērogā, kas, savukārt, rada sociālo spriedzi un dažāda rakstura sociālos riskus. Pēc Pasaules Bankas aplēsēm no katriem 83 miljoniem iedzīvotāju, kas katru gadu papildina pasaules iedzīvotāju kopskaitu, 82 miljoni dzimst attīstības valstīs, kas tādējādi sekmē starptautisko migrāciju un paaugstina spriedzi zemi atalgotā mazkvalificētā darbaspēka vidū.

2002.gada janvārī

Par spīti pasaules ekonomikas attīstībai ANAP dati liecina, ka 1999.gadā pasaulē bija ap 1,151 miljardu cilvēku, kas pārtika no mazāk nekā 1 ASV dolāra dienā, kas ir tikai nedaudz mazāk nekā 1990.gadā, kad šādu cilvēku skaits bija ap 1276 miljardu. Austrumeiropā un Centrālāzijā šādu nabadzīgu cilvēku skaits pieauga no 7 līdz 17 miljoniem jeb no 1,6% līdz 3,6% no šī reģiona iedzīvotāju kopskaita³. Pēc ANAP aprēķiniem 1990to gadu beigās Latvijā 28% iedzīvotāju iztika ar mazāk nekā 4 ASV dolāriem⁴ dienā. Par sabiedrības polarizāciju liecina arī IKP uz vienu iedzīvotāju GINI (ienākumu sadales) koeficienta pieaugums, kas Latvijā no 0,30 1996.gadā ir pieaudzis līdz 0,34 2001.gadā. 1998.gadā Latvijā GINI indekss bija 32,4 – tāds pats kā Lietuvā, zemāks nekā Igaunijā (37,6), bet ievērojami augstāks nekā Somijā (25,6) un Zviedrijā (25,0)⁵.

Pētījums parāda, ka 56,4% Latvijas iedzīvotāji nedaudz baidās vai ļoti baidās no bēgļu iespējamā pieplūduma Latvijā. Ņemot vērā, ka līdzšinējā Latvijas pieredze nedod pamatu nopietnam uztraukumam par strauju bēgļu pieplūdumu, šis sociāli-ekonomiskās nedrošības līmenis būtu uzskatāms par ļoti augstu. Neskatoties uz humānajām krīzēm gan Balkānos, gan Ķečenijā Latvijā pēdējos 4 gados bēgļa statuss saskaņā ar Ženēvas konvenciju ir ticis piešķirts vienīgi 8 personām (1998.gadā – 2, 1999.gadā – 4, 2000.gadā – 1, 2001.gadā – 1)⁶. Ja pie tik zema bēgļu ieceļošanas līmeņa ir tik augsts sabiedrības nedrošums, tad, palielinoties bēgļu skaitam, kas patvērumu rod Latvijā, tas varētu radīt nopietnu sociālo spriedzi. Šādas spriedzes negatīvās izpausmes ir neiecietība pret svešiniekiem un radikālu politisko kustību popularitātes pieaugums. Iespējams, ka šos sociālās drošības riskus varētu mazināt, vērstoties pret pārmērīgu sabiedrības sociālo polarizāciju, bezdarbu sociāli-ekonomiskai attīstībai īpaši nelabvēlīgos rajonos, kā arī nodrošinot cilvēku labāku informētību par migrācijas tendencēm valstī. Iedzīvotāju starpvalstu ilgtermiņa imigrācijas apjomi Latvijā ir kritušies no 14684 personām 1991.gadā līdz tikai 1443 personām 2001.gadā, kamēr tajā pašā laika periodā emigrācijas apjomi ir saglabājušies augstāki – ja 1991.gadā Latviju pameta 29729 personas un 1992.gadā - 59673 personas, tad 2001.gadā Latviju pametušo skaits sasniedza 6602 personas. Nav pamata uzskatīt, ka pēdējos gados Latvijā imigrējušo personu galvenais imigrācijas motīvs būtu bijis strādāt Latvijā. 2001.gadā no visām 1443 Latvijā imigrējušajām personām tikai 69 personām galvenais imigrācijas motīvs ir bijis darbs, kamēr lielākajai daļai imigrācijas iemesls ir bijis ģimenes apvienošanās. Šie dati kļiedē maldīgos, bet Latvijā visai izplatītos uzskatus par imigrāciju kā par joprojām aktuālu sociāli-ekonomiskās drošības risku, kas mazina Latvijas iedzīvotāju iespējas atrast darbu.

Globālie ekoloģiskās drošības riski

Dabiskā vide visos laikos ir būtiski ietekmējusi cilvēku dzīvi un izdzīvošanas iespējas, tāpēc vairāki autori par globalizācijas senāko formu nosauc tieši tās ekoloģisko dimensiju⁷. Klimata izmaiņas, piem., ledus laikmeti, cilvēces vēsturē iezīmējās ar masveidīgu cilvēku migrāciju un viņu dzīvesveida izmaiņām. Lai gan dabiskie ekoloģiskā riska faktori joprojām pastāv, mūsdienu diskurss par globālajiem ekoloģiskajiem riskiem iezīmē būtisku pavērsieni cilvēka un dabas attiecībās. Gadu tūkstošiem cilvēki ir cīnījušies ar dabu par savām tiesībām uz eksistenci un, galvenokārt, uztraukušies par to, ko dabas stihijas nodarīja cilvēkiem. Mūsdienās globālās ekoloģijas problēmām veltītā literatūra šo diskursu pavērs pretējā virzienā un akcentu liek uz tām

³ *Human Development Report 2002*. UNDP, 2002.

⁴ 1990 gada ASV dolāri, PPP.

⁵ Latvijas Centrālā Statistikas pārvalde un *Human Development Report 2002*. UNDP, 2002; p.234.

⁶ *Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 2002*. Rīga: Centrālā Statistikas Pārvalde, 2002; 150.lpp

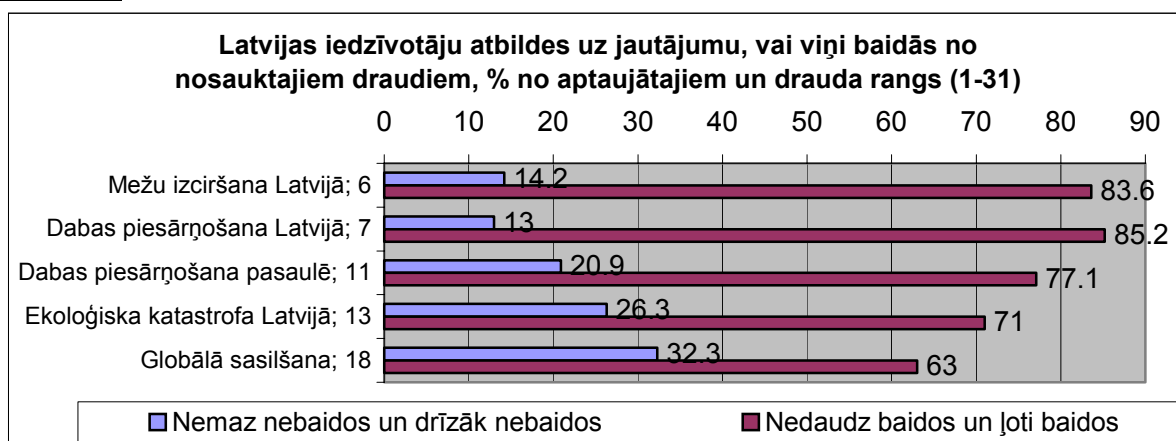
⁷ Nye, Joseph S and Donahue, John D. *Governance in a Globalizing World*. Washington: Brookings Institution Press, 2000; p. 3.

2002.gada janvārī

pārestībām, ko cilvēks ir nodarījis dabai. Ja “tradicionālās” dabas stihijas – vētras, plūdi, sausuma periodi, vulkānu izvirdumi, meteorītu nogāšanās u.c. – noritēja neatkarīgi no cilvēku gribas un darbības, tad vairākas mūsdienu globālās ekoloģiskās problēmas ir pašu cilvēku darbības sekas, tās ir cilvēku radītas jeb antropogēnas. Globālus apmērus tās ir pieņēmušas, jo mūsdienās visā pasaulē daudz vairāk cilvēku izmanto daudz intensīvāk un lielākos apjomos dabas resursus nekā jebkad agrāk cilvēces vēsturē. Savā ziņā globālās ekoloģiskās problēmas, par kuru eksistenci un attīstību brīdina zinātnieki, ir cilvēku darbības ekoloģiskā riska nenovērtēšanas sekas jeb rezultāts cilvēku ekonomiskās darbības orientācijai uz īstermiņa efektivitāti, ignorējot ievērojamas drošības izmaksas ilgākā laika periodā.

Antropogēnās globālās ekoloģiskās problēmas ir samērā jauns un komplekss fenomens, tāpēc to ietekmi uz cilvēka drošību ir grūti novērtēt gan speciālistiem, gan politiķiem, gan sabiedrībai. Vislielāko pasaules sabiedrības un arī starptautisko organizāciju uzmanību pēdējā laikā ir piesaistījušas prognozes par iespējamo globālā klimata sasilšanu un stratosfēriskā ozona slāņa noārdīšanos. Līdz ar to daudzi cilvēki, kurus satrauc globālās ekoloģiskās problēmas, savu apdraudētību vērtē tieši saistībā ar viņiem pieejamo informāciju par šo problēmu iespējamo ietekmi uz viņu dzīvi un par rezultātiem sarunās par šo problēmu risināšanu starptautiskā līmenī.

6.4. attēls

Pētījums rāda, ka 78,6% Latvijas iedzīvotāju netic, ka spēj jebkādā veidā ietekmēt dabas piesārņošanu pasaulē un 87,2% tikpat kritiski vērtē savas spējas ietekmēt globālo sasilšanu, tomēr attiecībā uz savas un savu domubiedru iespējamās rīcības Latvijas mērogā pozitīvajiem rezultātiem viņu vērtējums ir optimistiskāks – 50,6% Latvijas iedzīvotāju tic, ka paši vai sadarībā ar citiem cilvēkiem spēj mazināt dabas piesārņošanas draudus Latvijā.

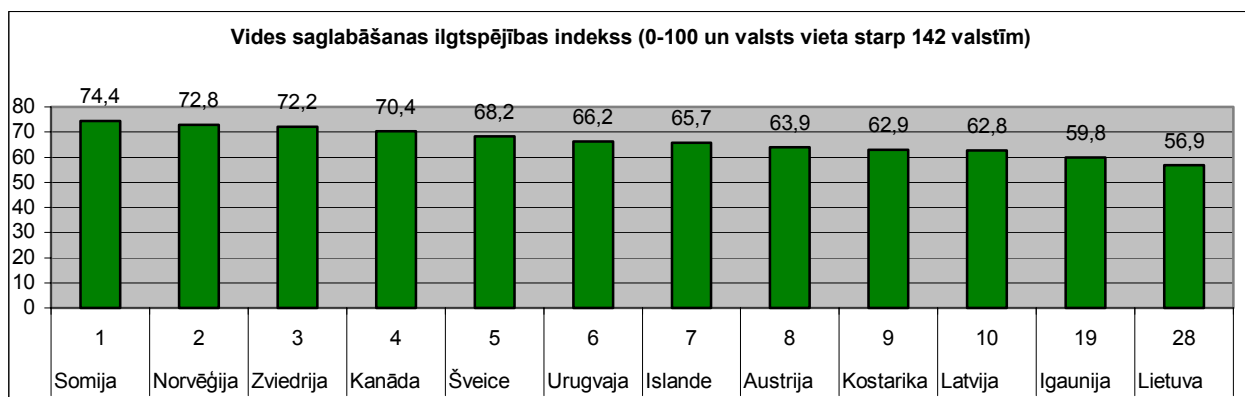
Lai gan Latvijas iedzīvotāju ekoloģiskā apdraudētība visbiežāk izriet tieši no lokāliem ekoloģiskiem riskiem un globālo ekoloģisko risku mazināšanu, Latvija kā maza valsts ar savu darbību vien nevar būtiski sekmēt šo jautājumu risināšanu. Starptautiskās sadarbības kontekstā svarīgs tomēr ir katras valsts pienesums un tās sabiedrības attieksme pret valsts pasākumiem globālo ekoloģisko problēmu risināšanā. Latvija jau 1995.gadā ratificēja ANO Vides Programmas Vīnes 1985.gada konvenciju “Par ozona slāņa aizsardzību”, tā Protokolu par ozona slāni noārdošajām vielām, ANO Vispārējo konvenciju par klimata pārmaiņām un 2002.gada 30.maijā ratificēja arī tās 1997.gada 11.decembra Kioto protokolu. Kļūstot par ANO Vispārējās konvencijas par klimata pārmaiņām dalībvalsti, Latvija uzņēmas saistības individuāli vai kopā ar citām valstīm panākt, lai siltumnīcefekta gāzu (SEG) koncentrācija zemes atmosfērā stabilizētos. Latvija un citas konvencijas dalībvalstis ir apņēmušās veikt pasākumus, lai antropogēnie CO₂, CH₄, N₂O, HFC, PFC un SF₆ izmeši, izteikti kopējā formā, laika posmā no 2008. līdz 2012.

2002.gada janvārī

gadam būtu 8% zem 1990. gada izmešu līmeņa⁸. Galvenokārt Latvijas tautsaimniecības pārstrukturizācijas rezultātā Latvija ir ievērojami samazinājusi visu SEG izmešu apjomus. LR Vides un reģionālās attīstības ministrijas jaunākās prognozes liecina, ka Latvijas SEG izmeši 2010. gadā, neveicot īpašus pasākumus, būs 45% zem 1990. gada līmeņa, bet aktīvu pasākumu īstenošanas gadījumā SEG izmešu apjoms būs 51% zem 1990. gada līmeņa. Ņemot vērā citu valstu ievērojamās problēmas ar šīs Konvencijas mērķu sasniegšanu, līdz ar to var secināt, ka Latvija pilda savas starptautiskās saistības un proporcionāli savas tautsaimniecības apjomam sniedz lielu ieguldījumu globālā klimata maiņas risku mazināšanā. Eiropas Komisijas apkopotie dati par enerģētikas sektoru ES kandidātvalstīs liecina, ka Latvija proporcionāli valstī saražotās elektroenerģijas kopapjomam visvairāk izmanto atjaunojamus dabas resursus un no visām ES kandidātvalstīm rada vismazāk SEG izmešus⁹.

Latvijas iedzīvotāju drošības sajūtu attiecībā uz ekoloģiskiem riskiem varētu stiprināt Pasaules Ekonomikas Foruma Nākotnes vides globālo līderu Darba grupas 2002.gada sastādītais Vides saglabāšanas ilgtspējības indekss (VSII)¹⁰, kurā Latvija 142 valstu vidū ir ierindota 10.vietā kā labākā no ES kandidātvalstīm (sk. 6.5. attēlu).

6.5. attēls

Avots: 2002 Environmental Sustainability Index: an Initiative of the Global Leaders of Tomorrow Environmental Task Force, World Economic Forum Annual Meeting 2002.

⁸ LR Trešais nacionālais ziņojums ANO Vispārējās konvencijas par klimata pārmaiņām. Rīga: VARAM, 2001; lpp.17.

⁹ 2002 Energy and Environment Indicators. European Commission: Eurostat, 2002.

¹⁰ 2002 Environmental Sustainability Index. Global Leaders for Tomorrow Environment Task Force, World Economic Forum, Annual Meeting 2002.

2002.gada janvārī

6.1. informācija

Vides saglabāšanas ilgtspējības indekss – universāls valsts ekoloģiskās drošības mērītājs

VSII atspoguļo katras no 142 pētījumā iekļautajām valstīm progresu vides saglabāšanas ilgtspējības nodrošināšanā, kas tiek mērīta, izmantojot 20 dažādus rādītājus, no kuriem katrs tiek aprēķināts, izmantojot 2 līdz 8 mainīgos. Visi šie rādītāji tiek apkopoti un sagrupēti 5 galvenajos VSII komponentos, un tie ir:

Ekosistēmu stāvoklis – valsts biofiziskās vides pašreizējais stāvoklis (gaisa kvalitāte, ūdens kvalitāte, ūdens kvantitāte, biodaudzveidība, zemes resursi)

Vides apdraudētība – cilvēka darbību radītais apdraudējums videi (kaitīgo izmešu gaisā līmenis, kaitīgo vielu novadīšanas brīvā dabā līmenis, mežu izzušanas un paskābināšanās līmenis, dabas resursu patēriņa un atkritumu ražošanas līmenis, iedzīvotāju skaita pieaugums)

Cilvēku ekoloģiskā apdraudētība – cilvēku izdzīvošanai nepieciešamās pārtikas pieejamība (cilvēku ar nepietiekamu uzturu un cilvēku ar iespējam saņemt uzlabotu dzeramo ūdeni īpatsvars) un ar vides stāvokli saistītu slimību izplatība (mirstība no elpošanas ceļu un zarnu slimībām, bērnu līdz 5 gadu vecumam mirstība)

Sabiedrības un institūciju rīcībspēja – sabiedrības spējas izprast vides problēmas un organizēties to mērķtiecīgai risināšanai (ANAP Pārskata par tautas attīstību tehnoloģisko sasniegumu indekss, Portera un Sterna sastādītais Inovāciju spējas indekss, vidējais skološanās gadu skaits iedzīvotājiem, kas vecāki par 15 gadiem, demokrātisku institūciju esamība, vides stāvokļa informācijas pieejamība, vides aizsardzības likumdošanas kvalitāte, aizsargāto dabas teritoriju platība, uz vides noplicināšanu vērstu subsīdiju pastāvēšana, ISO14001 sertificētu kompāniju skaits, tautsaimniecības energoefektivitāte, atjaunojamo enerģijas resursu izmantošanas īpatsvars)

Gatavība uzņemties globālu atbildību – spēja uzņemties un pildīt starptautiskās saistības vides aizsardzības jomā (līdzdalība starptautiskās vides aizsardzības konvencijās un organizācijās, oglekļa dioksīda izmeši uz vienu IKP vienību un uz vienu iedzīvotāju, spēja neradīt vides aizsardzības problēmas ārpus valsts robežām)

VSII 2002.gada dati liecina, ka Latvija vides saglabāšanas ilgtspējības nodrošināšanā vissekmīgāk darbojas cilvēku ekoloģiskās apdraudētības mazināšanā (75 punkti no 100), vides apdraudētības mazināšanā (69), bet visvājākais rādītājs ir sabiedrības un institucionālās rīcībspējas jomā (54). Šie rādītāji ir likumsakarīgi, jo cilvēku ekoloģiskās apdraudētības salīdzinoši zemo līmeni ietekmē Latvijas apdzīvotības zemais blīvums un kopējā iedzīvotāju skaita samazināšanās, kas šajā pētījumā iekļauto 142 valstu vidū Latvijā ir visaugstākā. Sabiedrības un tās institūciju rīcībspēju globālo ekoloģisko problēmu risināšanā ietekmē ne tikai valsts budžeta resursu apjomi un iedzīvotāju vispārējais labklājības līmenis, bet arī spējas pārvarēt dažādu sociāli-ekonomisko grupu pretrunīgas intereses.

Globālo ekoloģisko problēmu risināšana ir apgrūtināta to augsto politisko izmaksu dēļ. Neviena valsts un tās valdība nevēlas maksāt par globālo ekoloģisko problēmu risināšanu ar sava ekonomiskās izaugsmes potenciāla iespējamu samazināšanos, pie tam šajā morāles jautājumā nav lielu atšķirību starp bagātām un nabadzīgām valstīm. Situāciju vēl vairāk apgrūtina arī pretrunīgā zinātnisko pētījumu rezultātu interpretācija. Tā, piem., pirms dažiem gadu desmitiem vairāki vadoši klimatologi aizstāvēja teoriju par pasaules klimata atdzišanu un ar to saistītām 2002.gada janvārī

neparastām klimata parādībām. Mūsdienās neparastās klimata parādības – karstuma un aukstuma viļņi, straujāka laika apstākļu maiņa u.c. – tiek piesauktas, lai pamatotu teorijas par globālo sasilšanu. Valdībai, kas investējusi lielus resursus, piem., globālās sasilšanas problēmu risināšanai, var būt ārkārtīgi grūti vēlētāju acīs attaisnot savu rīcību, ja klajā nāk zinātnisks pētījums, kurš atspēko tos aprēķinus, uz kuriem valdība balstījusi savu lēmumu. Pie tam, ņemot vērā zinātnes attīstības tradīcijas, jau tagad ir skaidrs, ka lēmumi par globālo ekoloģisko problēmu risināšanu vienmēr būs jāpieņem nepilnīgas informācijas un pretrunīgu viedokļu situācijā, jo prognožu par globālo ekoloģisko risku iespējamību droša apstiprināšana varēs notikt tikai tad, kad to efektīva risināšana gan nacionālā, gan starptautiskā līmenī jau būs nokavēta un cilvēku drošība būs apdraudēta jau to eksistences līmenī.

Līdz ar to, sekojot zinātnes izvirzīto pretrunīgo prognožu attīstībai, gan individuālā, gan valstiskā līmenī var ieteikt vadīties pēc piesardzības principa – apdrošināties pret iespējamiem nākotnes riskiem, par šo drošību maksājot ar nelielu savas pašreizējās labklājības līmeņa upurēšanu. Lai šī apdrošināšanās būtu reāla, nevis formāla, nepieciešams veikt gan aizvien jaunus zinātniskus pētījumus, gan arī populārzinātniskā valodā informēt sabiedrību par šo pētījumu rezultātiem, jo ekoloģisko risku vadībā būtiska nozīme ir katra individuālā patērētāja izvēlei, piem., izvēloties savas automašīnas dzinēju vai veļas mazgājamo līdzekli. Jauni zinātniski atklājumi var apstiprināt gan ģenētiski modificēto lauksaimniecības produktu kaitīgumu cilvēku veselībai un apkārtējai videi, gan arī pamatot to nekaitīgumu un iespējas, tos izmantojot, samazināt vides piesārņojumu, ko rada intensīva dažādu ķīmisko vielu izmantošana ģenētiski nemodificēto lauksaimniecības produktu ražošanā. Ņemot vērā zinātnisko pētījumu saistību ar konkrētām ekonomiskajām interesēm, indivīdiem viņu pašu drošības interesēs ir jāvērtē kritiski vārtējoši pret paziņojumiem par jauniem zinātniskiem atklājumiem. Šis apgalvojums, protams, nemazina zinātnisko atklājumu nozīmi cilvēku drošības garantēšanā, jo bez zinātnes jeb sistemātiskiem pētījumiem cilvēkiem nav citu drošu zināšanu avotu par likumsakarībām fizisko lietu un parādību pasaulē.

6.1.4. Globālo risku vadības organizēšanas atšķirīgie līmeņi

Cilvēka drošuma un drošības vairošanas meklējumi notiek dažādos līmeņos. Katrs no tiem piedāvā tikai tam specifiskus veidus baiļu mazināšanai un risku pārvarēšanai. Indivīdam visattālinātākais un nepieejamākais ir globālais un reģionālais līmenis. Patiesi, kā lai cilvēks, kura ikdiena pāriet nelielā ciemā vai pilsētā, uzturot attiecības ar ierobežotu ļaužu skaitu, veidotu saskarsmes un attiecību tīklu ar globālām un reģionālām struktūrām. Tradicionālākais veids, kuru izvēlas indivīdi, ir valsts un tās struktūru izmantošana attiecību veidošanā ar starptautisko vidi. Ne velti teiciens, ka ārpolitika ir elitāra nodarbošanās, pasvītro izplatīto viedokli, ka iekšpolitiskajos jautājumos sabiedrības locekļu līdzdalība ir svarīga, bet attiecību veidošanā ar starptautiskajām un reģionālajām organizācijām, funkcijas tiek deleģētas valstiskajām struktūrām. Dažreiz starpnieka funkcijas starp cilvēku un globalizēto pasauli pilda nacionālas un starptautiskas nevalstiskās organizācijas.

Cilvēka attiecību veidošana ar reģionālajām un starptautiskajām organizācijām ir atkarīga no vairākiem faktoriem. *Pirmkārt*, no cilvēka psiholoģiskām īpatnībām, viņa sociālā stāvokļa, spējas izmantot sociālos tīklus un valsts radītos mehānismus, spējas izvērtēt apkārtējos draudus un atrast to mazināšanas vai pat novēršanas līdzekļus visā plašajā spektrā no paša uzņēmības līdz pat starptautiskajām organizācijām. *Otrkārt*, no nosacījumiem, kurus rada valsts ar savu attieksmi pret indivīdu un starptautiskajām organizācijām. Ja valsts attieksmē pret starptautiskajām organizācijām dominē tikai klātbūtnes, bet nevis maksimāli visu tās piedāvāto iespēju izmantošanas motīvs, tad var rasties valstisko, sabiedrisko struktūru un indivīdu,

2002.gada janvārī

atsvešināšanās no apkārtējās starptautiskās vides. Cilvēka un sociālo grupu attiecību veidošanā ar reģionālajām un globālajām institūcijām, valstij jādarbojas kā pakalpojumu sniedzējam, palīdzot orientēties pasaules politisko struktūru piedāvāto pakalpojumu klāstā. Starptautiskās organizācijas varētu salīdzināt ar zvejas tīklu, kuru valsts iemet plašajos starptautisko attiecību ūdeņos un izzvejo no tiem risinājumus vai resursus, kas ir nepieciešami vienas vai otras problēmas atrisināšanai vai arī cilvēka attīstības nodrošināšanai. *Treškārt*, no reģionālās un starptautiskās organizācijas rīcībā esošiem elementiem – mērķu skaidrības, mērķu sasniegšanas līdzekļu esamības, organizatoriskās spējas līdzekļus izmantot rezultātu sasniegšanai, finansējuma darbības programmas īstenošanai. Jo precīzāk formulēta globālās un reģionālās organizācijas būtība, jo cilvēkam un sabiedrībai ir skaidrāks priekšstats, kā tajā iekļauties un kā rīkoties.

Taču viens no svarīgākajiem nosacījumiem ir valsts un sabiedrības sociāli ekonomiskais attīstības līmenis. Ja indivīda rīcībā ir ierobežoti līdzekļi savas eksistences un drošības uzturēšanai, tas var lielākā mērā paļauties uz ārējiem līdzekļiem, tai skaitā reģionālajām un starptautiskajām organizācijām (piemēram, mazattīstītās valstis). Savukārt, pretēja ir situācija attīstītajās valstīs, kurās sasniegtā relatīvi augstā labklājības pakāpe mazina cilvēka atkarību no ārējiem faktoriem, jo viņa rīcībā ir pietiekoši daudz veidu, kā nodrošināt savu fizisko pastāvēšanu. Iekšpolitiskā sakārtotība rada arī citādu attieksmi pret globalizēto starptautisko vidi, kura tiek uztverta nevis kā drošības garantētāja, bet kā iespēju telpa indivīda, valsts un reģiona līdzdalībai drošības vairošanā. Savukārt tās valstis un sabiedrības, kuras atrodas pārejas posmā, kurās tiek lauztas vecās neefektīvās saimniekošanas un pārvaldes formas un veidotas modernas ekonomiskās, politiskās un sociālās struktūras, kurās arvien lielāku lomu spēlētu cilvēks ar visām viņa daudzveidīgām interesēm, valda savdabīgs apjukuma stāvoklis attiecībā uz indivīda drošības un drošuma izpratni. Straujā attīstība rada priekšstatus par arvien pieaugošo iekļaušanos globālajos sociālajos un politiskajos tīklos. Taču vienlaicīgi šī līdzdalība padara cilvēku ievainojamāku pret ārējiem draudiem. Pārejas posmā atrodošos valstu iedzīvotājiem nav pietiekošas pieredzes starptautiskajā sistēmā pastāvošo drošības vairošanas līdzekļu apzināšanā un izmantošanā. Personiskais, ekonomiskais, politiskais un sociālais vārīgums cilvēkiem traucē rast atšķirības starp drošības patērētājiem un drošības radītājiem, starp draudiem un draudu novēršanas līdzekļiem.

Pārskata viens no mērķiem ir apzināt Latvijas cilvēku drošības un drošuma saistību ar globālajiem un reģionālajiem procesiem un viņu spēju izmantot tos drošības vairošanas līdzekļus, kuru piedāvā starptautiskā vide. Pētījuma rezultāti apliecina to, ka cilvēki Latvijā atrodas pārejas sabiedrībām tik tipiskajā apjukuma stāvoklī. Respondenti tika aicināti nosaukt 3 lietas, no kurām viņi visvairāk baidās. Attiecībā uz starptautiskiem jautājumiem minēti ļoti dažādi draudu veidi – terorisms, starptautiskie konflikti, karš, HIV/AIDS, Latvijas neatkarības zaudēšana, bēgļu ieplūdums Latvijā, globālā sasilšana, kodoldraudi, draudi no Krievijas, ES, NATO, bads, liela ārvalstu institūciju ietekme uz mūsu valdību, globalizācija, bakterioloģiskie ieroči, cilvēktiesību neievērošana. Pats fakts, ka cilvēki snieguši plašu starptautisko draudu uzskaitījumu, pierāda viņu piederības apzināšanos apkārtējai pasaulei. Taču jautājums par 3 lietām, kas vairo drošību, atbildes parāda valdošo apjukumu. Cilvēki līdzekļus draudu novēršanā bija saskatījuši gan pašu minētajos draudos, gan globālajās iespējās - starptautiskajās attiecībās, mierā, NATO, Krievijas klātbūtnē, virzībā uz ES, kodolieročos. Draudu un to novēršanas līdzekļu uzskaitījums liecina par cilvēku nepietiekamu apzināšanās pakāpi, kādas iespējas sniedz globālās un reģionālās organizācijas, kuru analīzei ir veltītas turpmākās **Pārskata** daļas.

6.2. Globālās organizācijas – ko tās spēj darīt indivīda drošības labā?

6.2.1. Globālo organizāciju loma mūsdienu savstarpēji saistītajā pasaulē.

2002. gada janvārī

Pārskata uzdevums nav iepazīstināt ar globālo organizāciju lomu starptautiskajos procesos, bet gan piedāvāt netradicionālu skatījumu, palīdzot cilvēkam veidot savu individuālo ceļu pie tām, lai tie, kas vēlētos, varētu rast drošības un drošuma vairošanas līdzekļus ārpus individuāliem, sociāliem un valstiskiem ietvariem.

Globālās organizācijas sniedz iespēju cilvēkam asociēt sevi ar reģionālā un globālā vidē dzīvojošiem cilvēkiem. Tas savukārt paver jaunas iespējas savas identitātes nostiprināšanai caur kopīgā un atšķirīgā noteikšanu. Dalība starptautiskajās organizācijās mazina aizdomīgumu pret svešo un nepazīstamo, līdzdarbojoties izprotot dažādu valstu un cilvēku patiesos mērķus un rīcību. Identitātes veidošana attiecībā pret plašāku cilvēku kopu palīdz samērot savas intereses un problēmas ar citu pasaules valstu iedzīvotājiem. Jo apkārtējā vide drošāka, jo cilvēks jūtas stabilāks, pasargātāks. Jo vide mainīgāka, jo spēcīgāka motivācija apvienojoties meklēt riska mazināšanas līdzekļus. Starptautiskās organizācijas ir drošības līdzeklis pats par sevi, jo attur iespējamus nedraugus no neprognozējamās rīcības. Starptautiskās organizācijas ir resursu apkopojums, kurš var būt daudzveidīgs – materiālie, intelektuālie un arī militārie resursi tiek mobilizēti kopēju mērķu sasniegšanai. Tās ir kā nacionālo interešu realizēšanas instrumenti. Starptautiskās organizācijas ir līdzeklis cilvēka egoisma un aprobežotības pārvarēšanai. Kad cilvēks ir apmierinājis savas pamatvajadzības un jūtas drošs kā ekonomiski tā sociāli, tad savtīgums var pārāugt altruismā, kuru var savukārt īstenot caur līdzdarbošanos starptautiskajās organizācijās. Kā piemēru varētu minēt Latvijas Sarkanā Krusta darbību pēc 11. septembra teroristiskiem uzbrukumiem ASV, kad tas savāca ziedojumos un nosūtīja cietušajiem 500 Ls. Varētu rasties jautājums, vai tas ir daudz, vai maz. Bet vai ir iespējams izmērīt cilvēku līdzjūtību? Starptautisku solidaritāti nav iespējams kvantitatīvi novērtēt. Latvija saņēma pateicību par 500 Ls tieši tik pat lielā mērā, cik valstis, kuras ziedoja simtiem tūkstošu. Tieši Latvijas cilvēku piederības un līdzdalības starptautiskajās norisēs apliecinājums bija nozīmīgāks par ziedotās summas lielumu.

Starptautiskās organizācijas spēj mazināt cilvēku baiļu izjūtu. Tās rada drošumu, ka neesam vieni šajā pasaulē, ka negaidīti neuzbruks ienaidnieks un ka cilvēka rīcībā ir līdzekļi, ar kuru palīdzību iespējams atvairīt draudus. Ja arī visi pasaules iedzīvotāji nesteigsies sniegt palīdzību, tad partneri, kuri iegūti būvējot globālos un reģionālos attiecību tīklus paudīs atbalstu. Draudu novēršanas iespēju pastāvēšana mazina bezspēcības izjūtu. Bailes starptautiskā kontekstā ir nepamatoti maz pētīts fenomens. Interesantākā likumsakarība ir tā, ka no bailēm līdz agresijai ir ejams tikai viens solis. Amerikāņu pētnieks Ralfs Vaits (Ralph K. White) uzskata, ka XX. gadsimta karu un konfliktu viens no būtiskākajiem cēloņiem ir bijušas pārspīlētas bailes no potenciālā uzbrucēja un tādēļ priekšroka ir dota kara uzsākšanai un pretinieka fiziskai un morālai iznīcināšanai, kā sevis aizsargāšanas līdzeklim. Bailes no tā, ka kāds varētu uzbrukt vai apdraudēt vairo paranoju un visa ārējā noliegšanu.

Latvijas iedzīvotāji pagaidām vēl nav pilnībā apzinājušies tās iespējas, kuras piedāvā starptautiskās organizācijas indivīda drošības un drošuma garantēšanai. Pētījuma dati liecina, ka uz jautājumu – ja būtu nepieciešama palīdzība sarežģītā situācijā, kas jums sniegtu visdrošāko atbalstu, starptautiskās organizācijas novērtētas sekojoši. Novērtējuma skalā no 1-7, kur 1 apzīmē visdrošāko atbalstu un 7 vismazāko atbalstu, tikai 8% respondentu uzskata, ka tās būtu starptautiskās organizācijas. Procentuāli vislielākais (62%) aptaujāto skaits uzskata, ka tās nesniedz drošu atbalstu sarežģītā situācijā. Pie tam nav būtiski atšķirību atbildēs uz šo vērtējumu vecuma, ienākuma, dzimuma, pilsoņu un nepilsoņu grupām un dzīvesvietām (sk. 6.4. tabulu).

6.4. tabula

Latvijas iedzīvotāju sniegtais starptautisko organizāciju kā drošības vairotāju vērtējums.

1	2	3	4	5	6	7	NA
8,0	1,0	1,2	3,3	7,9	19,1	62,0	47

Zemo starptautiskās organizāciju novērtējumu draudu novēršanā var skaidrot arī ar to, ka Latvijas iedzīvotājiem pirmajās vietās ierindoti tādi apdraudējuma veidi, kas izriet no nesakārtotās iekšpolitikas, nevis globāla vai reģionāla rakstura riski. Lai arī vispārīgais starptautisko organizāciju izmantošanas rādītājs nav augsts, svarīgi būtu noskaidrot, kā atšķiras cilvēku vērtējums dažādām starptautiskajām un reģionālajām organizācijām.

6.2.2. ANO centrālā globālo jautājumu apzinātāja.

Apvienoto Nāciju organizācija ir lielākā un nozīmīgākā globālā starptautiskā institūcija. Tās dalībvalstu skaits no 51 valsts 1945. gadā ir pieaudzis līdz 191 dalībvalstij 2003. gadā. Pasaulē nav otras tik visaptverošas organizācijas gan pārstāvniecības, gan risināmo jautājumu ziņā, gan ietekmes ziņā uz starptautiskajām norisēm. ANO lomu un autoritāti pasaulē nosaka tās mērķi – miera un starptautiskās drošības saglabāšana pasaulē, kuri sasniedzami valstīm uzturot savstarpēju dialogu organizācijas ietvaros. ANO ieguldījums starptautiskās sabiedrības drošības vairošanā var tikt vērtēts atkarībā no izpētes objekta. **Pārskata** uzdevums ir palīdzēt cilvēkam atrast iespējas sava drošuma vairošanai ar starptautiskiem līdzekļiem. Viens no veidiem, kā aplūkot ANO ieguldījumu cilvēka drošības palielināšanā vai mazināšanā ir noskaidrot:

- a) to piedāvājumu, ko sniedz pati institūcija cilvēkam konkrētu programmu veidā un kādu starptautisko vidi, kurā veidojas starptautiskās un reģionālās attiecības starp valstīm, rada sabiedrībām un cilvēkiem;
- b) cilvēku vēlmi izmantot ANO radīto drošības piedāvājumu.

ANO ir formulējusi tos globālos jautājumus, kuri šai organizācijai tuvākajā laikā būtu jārisina. Sarakstu veido 44 virzieni, kuros būs jāiegulda dalībvalstu cilvēciskie un materiālie resursi. Lielākā uzdevumu daļa attiecas uz cilvēku drošības vairošanu. No jau minētajām prioritātēm 21 attiecas uz cilvēka drošību un 9 uz reģionālās un starptautiskās drošības stiprināšanu, kas netieši veidā attiecas arī uz indivīdu (sk. 6.5. tabulu).

6.5. tabula

ANO formulētie nozīmīgākie globālie jautājumi cilvēka drošības nostiprināšanai

Cilvēka drošība	Cilvēka drošība, kas tiek vairota ar starptautiskās un reģionālās drošības palīdzību
Iedzīvotāju novecošana	Atomenerģija
Bērni	Atmīnēšana
Jaunatne	Atbrūņošanās
Kultūra	Narkotiku kontrole/Noziedzības novēršana
Cilvēki ar īpašām vajadzībām	Palestīnas jautājums
Izglītība	Miers un drošība
Terorisms	Terorisms
Apkārtējā vide	Klimata izmaiņas

Ģimene	
Pārtika	
Veselība	
Cilvēktiesības	
Humanitārie jautājumi	
Pamatiedzīvotāji	
Nodarbinātība	
Mazattīstītās valstis	
Apdzīvotība/iedzīvotāji	
Bēgļi	
Sociālā attīstība	
Brīvprātīgo darbība	
Sievietes	

ANO, gatavojoties darbībai XXI gadsimtā formulējusi gadsimtu mijas attīstības mērķus. Tajos atspoguļojas ANO vēlme risināt tos jautājumus, kuri varētu vairot cilvēku drošību un drošumu: nabadzības un bada apkarošana; pamatskolas izglītības nodrošināšana; dzimumu līdztiesības veicināšana; samazināt bērnu mirstību; uzlabot mātes veselību; apkarot HIV/AIDS un citas slimības; nodrošināt apkārtējās vides ilgtspēju; attīstīt globālu partnerību vispārējai attīstībai. No astoņiem virzieniem tikai viens ir ar vispārēju raksturu bez ievērojamas ietekmes uz indivīda apdraudējumu novēršanu. Tātad varētu uzskatīt, ka ANO vērtība slēpjas spējā identificēt universālas cilvēku drošības problēmas, kas palīdz apzināt indivīdam draudošās briesmas un rast savu vietu starptautiskajās aprisēs, samērot savas drošības vajadzības ar globālajām. Taču šajā ANO priekšrocībā slēpjas arī vājums. Tās rīcībā ir ierobežoti līdzekļi šo globālo draudu un risku novēršanai, kas ir jāveic nacionālā līmenī un kuru mērķis ir konkrēts cilvēks.

Patiesi, vai ir iespējams atrast kopsaucēju kādas problēmas atrisināšanai, ja ANO veido 191 valsts ar atšķirīgām nacionālām interesēm un ārējām un drošības politikām, atšķirīgām vienas un tās pašas problēmas intensitātes pakāpēm (nabadzības un bada problēma Āfrikas valstīs atšķiras no tās izpausmes veidiem, piemēram, Baltijas valstīs). Vēl jo pamatotāks varētu būt jautājums, vai ANO savā globālajā uzbūvē spēj piedāvāt kādus līdzekļus cilvēka drošībai un viņa drošuma vairošanai.

Latvijā cilvēku attieksme pret ANO ir neviennozīmīga. **Pārskata** pētījumā aptaujātie aicināti sarindojoši visas lietas, kas vairo drošību. No minētajām starptautiskajām organizācijām ANO ir ierindojuši augstāk par citām - 21. vietā (tai seko kā 22. NATO, 24. ES, 25. ASV, 26. Krievija). To varētu skaidrot ar šīs organizācijas atpazīstamību, aktivitātēm starptautisko konfliktu noregulēšanā un palīdzības programmu sniegšanā dažādās pasaules valstīs, kā arī ar tās līdzdalību Latvijai svarīgu jautājumu risināšanā. ANO ir piedalījies PSRS/Krievijas karaspēka izvākšanā no Baltijas valstīm, kalpojusi par forumu cilvēktiesību jautājumu diskusijām, aicinājusi Latvijas karavīrus piedalīties miera uzturēšanas misijās. Neraugoties uz organizācijas pozitīvo tēlu, tomēr tā netiek uztverta kā drošības izjūtas palielinātāja. Pētījuma respondenti vaicāti par to, cik lielā mērā ANO ietekmē cilvēka drošības izjūtu, 26,1% aptaujāto atbildēja, ka vairo vai pat ļoti vairo, 9,8% mazina, 44,9% neietekmē to, bet salīdzinoši liels ir to cilvēku skaits, kuri savu attieksmi nav formulējuši – 19,2%.

Globālā un individuālā līmeņa atsvešinātību Latvijā pasvīturo tas, ka daudzi no **Pārskata** pētījumā minētajiem draudiem (narkotisko vielu izplatība, organizētā noziedzība, HIV/AIDS izplatība) sakrīt ar ANO izstrādāto prioritāšu sarakstu. Tas nozīmē, ka apkārtējo pasauli cilvēks uztver

līdzīgi citiem, bet drošības vairošanas formulu nesaskata ANO iespējās. Tas rada sabiedrības atsvešinātību no šīs organizācijas un mazina pieejamo līdzekļu apzināšanu un izmantošanu. Kā piemērs var kalpot HIV/AIDS problēma. Tieši ANO ir tā starptautiskā institūcija, kura gan aktualizēja cīņu pret cilvēci apdraudošo slimību, gan arī izstrādāja virkni programmu cīņā pret to. Daudzas ar indivīda drošību un drošumu saistītas problēmas Latvijā ir popularizētas ar ANO starpniecību un atbalstu – vardarbība ģimenē pret sievietēm un bērniem, cilvēku tirdzniecība, dzimumu līdztiesība un drošība sabiedrībā, veselības jautājumi, narkotiku apkarošana un palīdzības sniegšana cilvēkiem, kuri cieš no atkarības, cilvēku tiesību ievērošana. Atbalsts nevalstisko organizāciju sektoram ir veicinājis to nostiprināšanos un palīdzības sniegšanu cilvēku drošības un drošuma palielināšanai, kā arī iesaistei starptautiskajā NVO tīklā. Ar ANO saistītas organizācijas kalpo kā padomdevēji politiku izstrādē, tā arī palīdzības sniedzēji konkrētu problēmu risināšanā. Piemēram, Apvienoto Nāciju Starptautisko Narkotiku kontroles programma ir piedalījies Narkotiku rehabilitācijas centru izveidē, kuros nepieciešamo atbalstu saņem cilvēki, kuri vēlas atbrīvoties no atkarības. Pasaules Veselības organizācija ir veicinājusi vairāku sabiedrībai bīstamu slimību izplatības brīdinājuma darbu Latvijā. Tādu cilvēka dzīvību apdraudošu slimību kā tuberkuloze un difterija ierobežošana Latvijā ir saistītas arī ar aktīvu PVO darbību.

Pārskata viesis

**Intervija ar Latvijas Republikas Pastāvīgās pārstāvniecības pie ANO Ņujorkā trešo sekretāru Andri Pelšu.
(30. 10. 2002.)**

Latvija ir ANO dalībvalsts no 1991. gada. Kā Jūs raksturotu ANO sniegtās iespējas cilvēka drošības vairošanai?

Ir vairāki iemesli, kāpēc ANO aktivitātes, kas ietekmē indivīdu, būtu jāskata vairākos līmeņos (individuālajā, valsts un globālajā). Tomēr galvenais no tiem ir ANO darbības fokuss, kas pārsvarā ir vērst uz sadarbību starp ANO dalībvalstīm un ANO programmām un fondiem un dalībvalstīm, kā iemesls lielā mērā ir ANO dibināšanas laika starptautisko attiecību, it īpaši to subjektu, izpratne. Līdz ar to, ANO un indivīda mijiedarbība ir ļoti ierobežota - pat ierobežotāka, nekā Eiropas reģionālajām organizācijām kā Eiropas Padomei un Eiropas Savienībai. Tajā pašā laikā nav noliedzams, ka arī katrs indivīds iegūst no ANO aktivitātēm, kas vērstas uz ne vien individuāli iegūstamām vērtībām, kā, piemēram, informācija, bet arī uz tādām globālām publiskām precēm kā atsevišķu slimību izskaušana vai mazināšana, konfliktu novēršanu vai ierobežošanu un nabadzības mazināšanu. Tabulā, protams, ne tuvu nav attēloti visi ANO un indivīda savstarpējās ietekmes punkti, taču tās galvenais uzdevums ir ieskicēt šādas sadarbības piemērus, kā arī to, ka ANO un indivīda attiecības zināmās jomās un apstākļos var raksturot kā viegli mijiedarbīgas.

ANO ietekmes uz indivīdu piemēri dažādos līmeņos

Individuālais līmenis	No ANO puses - Informācijas apkopošana un izplatīšana, pētījumu veikšana vai pasūtīšana - Informatīvās programmas, piem. par veselības jautājumiem, demokratizāciju, bērnu un jauniešu attīstību, cilvēktirdzniecības novēršanu No indivīda puses
-----------------------	--

2002.gada janvārī

	<ul style="list-style-type: none"> - Iespēja iesaistīties sev interesējošos procesos caur līdzdalību ANO organizāciju biroju aktivitātēs Latvijā vai ārvalstīs - Iespēja saņemt līdzfinansējumu nevalstisko organizāciju projektiem
Valsts līmenis	<p>No ANO puses</p> <ul style="list-style-type: none"> - Piedalīšanās valsts pārvaldes nostiprināšanā - Valstu divpusējo mērķziedojumu apsaimniekošana - Līdzdalība sabiedrības integrācijas aktivitātēs <p>No valsts puses</p> <ul style="list-style-type: none"> - Iespēja iegūt starptautisku pieredzi, kā arī dalīties savā pieredzē ar citām valstīm - Iespēja iesaistīties globālu jautājumu risināšanā - Iespēja kontaktiem ar ārpus reģiona valstīm
Globālais līmenis	<ul style="list-style-type: none"> - Ieguvums no drošības un cilvēktiesību jautājumu risināšanas - Iespēja daudzpusējai valstu sadarbībai starptautisko tiesību izstrādē un īstenošanā - Iespēja apspriest tādus jautājumus kā globālā ekonomiskā kārtība, globalizācijas ietekme - Iespēja saņemt tādas globālās publiskās preces kā atsevišķu slimību izskaušana

Latvijai, attīstoties kā demokrātiskai un ekonomiski stabilai valstij, ar līdzdalību ANO paveras iespējas piedalīties globālo draudu novēršanas līdzekļu noteikšanā un praktiskā risināšanā. Tas nozīmē, ka Latvija no ANO palīdzības saņēmējas var pārvērsties par drošības vairotaļu līdzās pasaules attīstītajām valstīm. Kad Latvijas iedzīvotāji sāks apzināties savu līdzdalību pasaules norisēs, palielināsies cilvēku rīcībspēja ne tikai attiecībā pašiem uz sevi, bet arī uz reģionālo un starptautisko līmeni. Starptautiskās organizācijas piedāvā iespējas izrauties no savas čaulas. Tā kā lielākā daļa ANO definēto mērķu attiecas uz mazattīstītām vai vāji attīstītām valstīm, tad dalība šajā organizācijā sniedz iespējas Latvijas cilvēkam kļūt par globālās partnerības daļu un aktīvu līdzdalībnieku cilvēka drošības vairošanai pasaulē.

Latvijas iedzīvotāju draudu hierarhijā prioritāru vietu ieņem draudi, kuri izriet no valsts zemā ekonomiskās attīstības līmeņa, kas vistiešākā veidā ietekmē cilvēka drošību un drošumu, viņu spēju prognozēt savu nākotni un nodrošināt nepieciešamo dzīves kvalitātes līmeni. Valsts un sabiedrības attīstības procesā pēc neatkarības atgūšanas lielu lomu spēlēja starptautiskās finansu institūcijas – Starptautiskais Valūtas fonds un Pasaules Banka, kuras darbojas ciešā sadarbībā ar ANO.

6.2.3. Starptautiskās finansu institūcijas un globalizācija.

Ekonomikas sektora pārkārtošana pēc neatkarības atgūšanas raksturojās ar tās strauju lejupslīdi. 1992.gadā inflācija sasniedza pat 950%, radot ekonomiskas un arī sociālas problēmas. Patēriņa cenu kāpums ievērojami ietekmēja Latvijas iedzīvotāju finansu stāvokli, veicināja ienākumu lielāku nevienlīdzību un daudzu cilvēku nokļūšanu nabadzībā. Sarūkot rūpnieciskai ražošanai un investīcijām, krasi samazinājās arī iekšzemes kopprodukts. Cilvēki pēkšņi saskārās ar padomju gados neiepazītu problēmu - bezdarbs, jo darbaspēka samazināšana notika visās tautsaimniecības nozarēs. Cilvēki vairs nejutās ekonomiski droši un pasargāti, makroekonomiskā nestabilitāte valstī vairoja cilvēku bailes zaudēt darbu un iztikas līdzekļus, kā arī neziņu par rītdienu.

Ekonomikas pamatjautājumi – ko, cik, kā, kam ražot un par kādu cenu pārdot – nevarēja tikt atbildēti pamatojoties uz komandekonomikas zināšanām un pieredzes. Bija vajadzīgs padoms, kā “atveseļot” Latvijas ekonomiku un veicināt tās attīstību, un kā saka - labs padoms ir zelta vērts.

Vitāli svarīgo padomnieka lomu uzņēmās Starptautiskais Valūtas fonds (SVF). Šīs finanšu institūcijas misija bija novērst Latvijā finanšu krīzes riskus, veicinot sabalansēta budžeta politikas īstenošanu, nepieļaut augstu inflāciju, valūtas devalvāciju un nepieciešamības gadījumā aizdot naudas līdzekļus maksājumu bilances sabalansēšanai, kas pakāpeniski palīdzētu uzlabot arī cilvēka drošību. Taču bez atbilstošas politikas īstenošanas kredītresursi patiesībā var nedot nekādu labumu, bet gan tikai novilcināt problēmu risināšanu, nepasargāt no kapitāla aizplūšanas un palielināt valsts parāda nastu. Tāpēc SVF ar Latvijas valdību slēdza ekonomiskās politikas memorandus, un valstij bija jāapņemas ievērot tajos izvirzītos nosacījumus. Pirmais Latvijas valdības un SVF parakstītais memorands izraisīja atšķirīgus viedokļus sabiedrībā, radīja šaubas par tā pamatotību, pavīdēja pat pārdomas, ka memoranda īstenošana novedīs pie ekonomikas sabrukuma. Tomēr situācijā, kad alternatīva ekonomiskās politikas varianta nebija, SVF izstrādātā Latvijas attīstības koncepcija bija labākais risinājums, lai neatgrieztos pie plānveida ekonomikas un ilgtermiņā vairotu līdzekļus cilvēka drošības nostiprināšanai. Parakstītais memorands atspoguļoja teorētiski pamatotu koncepciju pārejai uz tirgus ekonomiku, kurā visi ekonomiskās stratēģijas elementi – fiskālā un monetārā politika, cenu un ienākumu politika, kā arī strukturālā politika – bija saskaņotas un nebija pretrunā. Lai palīdzētu Latvijas valdībai pārorientēt plānveida ekonomiku uz tirgus ekonomikas sistēmu, 90.-to gadu sākumā SVF norādīja uz nepieciešamību:

1. liberalizēt tautsaimniecību, atsakoties no cenu regulēšanas, ļaut brīvi mainīt valūtu un atcelt tirdzniecības ierobežojumus.
2. stabilizēt ekonomiku, ieviešot stingru fiskālo un monetāro politiku, kas būtu vērsta uz inflācijas samazināšanu un līdzsvarota budžeta sastādīšanu. Šajā posmā makroekonomikas stabilizēšana bija ļoti būtiska, jo inflācijas izraisītā nenoteiktība, uzticības zaudēšana vietējai valūtai, kapitāla aizplūšana destruktīvi ietekmēja pārejas procesu un iedzīvotāju ekonomisko drošību.
3. pārstrukturizēt tirgu, īstenojot dažādas strukturālās reformas, un izveidot tirgus ekonomikas efektīvai funkcionēšanai nepieciešamās institūcijas.

Pirmā memoranda noslēgšana un īstenošana bija nopietns pārbaudījums Latvijas valdībai, jo nācās īstenot vairākus nepopulārus lēmumus. Kopumā valdība pierādīja, ka tiek galā ar izvirzītajiem uzdevumiem, kaut gan daži no tiem bija nereāli. Piemēram, 1992.gada otrajā pusgadā SVF izvirzīja prasību ierobežot hiperinflāciju līdz 2% robežai. Tomēr valdība rīkojās pārlicinoši, un 1993.gadā inflācija vairs bija tikai 35%.

Atšķirībā no pirmā memoranda, nākošo memorandu parakstīšanā SVF un Latvija bija līdzvērtīgi “spēlētāji”. Gūtā pieredze un zināšanas par reformu procesiem Latvijas valdībai un Centrālaj Bankai turpmāk arvien vairāk ļāva pašiem izstrādāt ekonomikas attīstības stratēģiju un līdzvērtīgi piedalīties diskusijās ar SVF par Latvijas situācijai piemērotākajiem mērķiem, kritērijiem un instrumentiem.

Kopējo atdevi Latvijas valdības un SVF noslēgtajiem memorandiem un vienošanām par rezerves kredīta līnijas piešķiršanu var novērtēt tikai tagad. Viens no galveniem secinājumiem ir, ka SVF piešķirtajiem kredītresursiem bija sekundāra nozīme. Par to liecina Latvijas valdības izmantoto kredītu summas apmērs. Pārejas perioda sākumā Latvija no SVF aizņēmas relatīvi nelielu naudas summu - 109,8 milj. SDR (apmēram 88 milj. latu), bet kopš 1993.gada valdība vairs nav izmantojusi iespēju ņemt SVF kredītu.

Primāra nozīme Latvijas ekonomikas attīstībā ir bijusi SVF un Latvijas valdības slēgtajiem memorandiem, kuros tika iezīmēti valdības ekonomiskās politikas mērķi un tās īstenošanas instrumenti. Kā izpaužas memorandu ietekme uz valsti un sabiedrības attīstību? Jāatzīmē trīs svarīgākie aspekti.

Pirmkārt, memorandi deva Latvijai potenciālu iespēju aizņemties naudas līdzekļus starptautiskajos finansu tirgos uz labvēlīgiem nosacījumiem, t.sk., arī no PB, ERAB, kā arī privātsstrukturās tādējādi veicinot cilvēka labklājības līmeņa pakāpenisku uzlabošanu, jo SVF vērtējums par Latvijas attīstības perspektīvām veicināja uzticamību Latvijas spējai veikt ekonomiskās reformas. SVF ir institūcija ar lielu uzkrāto pieredzi un augstu profesionālo reputāciju. Neskatoties uz pēdējā laikā pastiprināto kritiku, SVF publicētajiem ziņojumiem vai paustajiem viedokļiem par valsti attīstību ir liela starptautiska nozīme un rezonanse, it īpaši pasaules finansu tirgos.

Otrkārt, iegūtā uzticamība Latvijas valdības īstenošanai ekonomiskajai politikai deva ne tikai iespējas aizņemties, bet arī veicināja ārvalstu investīciju ieplūšanu, kas ir pamats tālākai ekonomikas augšupejai un arī cilvēka drošības vairošanai. Memorandi bija kā garantija par valstī notiekošo attīstības procesu pareizu virzību.

Treškārt, noslēgtie memorandi stiprināja ES un NATO uzticamību Latvijas valstij. Balstoties uz šiem memorandiem, ES eksperti izvērtēja, vai valstī tiek veidota funkcionējoša tirgus ekonomika, vai Latvijas tautsaimniecība būs konkurētspējīga un spēs integrēties savienībā. NATO eksperti uzmanību vērta uz Latvijas centieniem sabalansēt budžetu un tajā pat laikā rast iespēju novirzīt līdzekļus aizsardzības vajadzībām.

Diemžēl, SVF padomi ne vienmēr varēja pasargāt no krīzēm un reformu aizkavēšanas. 1995.gada banku krīze liecina, ka Centrālās Bankas izvirzītās prasības banku darbībai un to uzraudzības metodes nebija pietiekoši stingras, jo akcionāru un banku vadītāju pretlikumīgās un ļaunprātīgā rīcība noveda pie vairāku banku bankrota un iedzīvotāju uzticības zaudēšanas bankām. Krīze arī parādīja, ka Latvijas banku sistēma attīstības tempu ziņā apsteidza vispārējo Latvijas ekonomisko attīstību. Bankas ātri uzkrāja ievērojamus finansu līdzekļus, bet tajā pašā laikā saskārās ar ievērojamām grūtībām to izlietošanā. Bet ar SVF noslēgtais memorands palīdzēja ierobežot negatīvās makroekonomiskās sekas un krīzes laikā noturēt stabilu nacionālās valūtas maiņas kursu. Latvijas valdības rīcība bija pamatota un atbilstoša situācijai, kā rezultātā Latvijas Banka nedevalvēja latu, atšķirībā no daudzām krīžu pārņemtām valstīm, piemēram, Argentīnas (2002), Turcijas (2000), Krievijas (1998), Čehijas (1997) un citām. Uzticība latam pieauga, un neviens vairs nerunāja par tā devalvāciju.

Sākot ar 90.-to gadu vidu, kad tika sasniegts zināms progress sarunās par Latvijas iestāšanos ES un ES sāka sniegt savus vērtējumus par Latvijas attīstību Progresā ziņojumu formā, uzdodot Latvijai "mājasdarbus", SVF loma pakāpeniski mazinājās. SVF padomiem vairs nebija izšķirošā nozīme valsts attīstības sekmēšanā, turklāt Latvijas valdībai bija jāsabalansē ES un SVF prasības, it īpaši budžeta jomā. Droši vien pagājušajā gadā Latvijas noslēgtais ekonomiskās politikas memorands ar SVF būs pēdējais. Arī kaimiņvalsts Igaunija jau ir atteikusies no memorandu slēgšanas un rezerves kredītlīnijām. Turpmāk Latvijas sadarbība ar SVF pāraugs jaunā kvalitātē. Tāpat kā citas attīstītās valstis un ES dalībvalstis Latvija ceturta paragrāfa¹¹ ietvaros piedalīsies ikgadējās konsultācijās, un SVF turpinās sagatavot un publicēt vērtējumus par Latvijas attīstību. Šiem vērtējumiem arī turpmāk būs liela nozīme, jo tie veicinās uzticamību valstij, nodrošinās ekonomiskās politikas prognozējamību un caurskatāmību.

¹¹ Article of Agreement, 4§
2002.gada janvārī

Ciešā tandēmā ar SVF strādā Pasaules Banka (PB), kas ir viena no lielākajām starptautiskajām finansu institūcijām, un tās darbība ir aktīva visā pasaules mērogā. PB galvenais uzdevums Latvijā ir veicināt strukturālo reformu īstenošanu, sniedzot aizdevumus, tehnisko palīdzību un politikas ieteikumus, kas ir ļoti noderīgi, jo PB ir uzkrājusi ilggadēju pieredzi dažādu problēmu risināšanā dažādās pasaules valstīs. PB ir palīdzējusi Latvijai arī radīt nepieciešamos apstākļus privāto investīciju piesaistei.

Tāpat kā SVF, arī PB savu atbalstu Latvijai ir sniegusi jau pārejas perioda sākumposmā. Kopš 1991.gada PB ir finansējusi 18 programmas 413 miljonu ASV dolāru vērtībā, no kuriem 28,6 miljoni ir bijuši neatmaksājamā palīdzība. Tika finansēti nozīmīgi projekti un izsniegti vairāki aizdevumi izglītības, veselības aprūpes, lauksaimniecības sektoru attīstībai, uzņēmumu restrukturizācijai, infrastruktūras un pašvaldību sniegto pakalpojumu sakārtošanai, nodokļu sistēmas stiprināšanai, un citu strukturālo pārkārtojumu veikšanai, atbalstot arī Latvijas iestāšanos ES. Kā var secināt no PB atbalstāmo projektu saraksta, tad lielākā daļa vistiešākā veidā ietekmē cilvēka drošības palielināšanu. Pēdējais PB apstiprinātais Programmatiskais strukturālo pārkārtojumu aizdevums Latvijai ir vērst uz valsts pārvaldes stiprināšanu, no kura iegūs ne tikai valsts, bet arī iedzīvotāji.

Īpašu akcentu PB liek uz korupcijas mazināšanu un nabadzības novēršanu. Nabadzība un sociālā nevienlīdzība būtiski ietekmē cilvēka drošumu un drošībspēju. Kā liecina PB pētījumi, nabadzības līmenis 1993.gada beigās Latvijā sasniedza 35% no iedzīvotāju kopskaita. Atšķirīgu vērtējumu sniedza citi eksperti, novērtējot, ka trūukumā dzīvo apmēram 70-80% Latvijas iedzīvotāju. Necenšoties apstrīdēt vienu vai otru ekspertu vērtējumu, faktiski nabadzības problēma tika atzīta. Mājsaimniecību budžeta pētījuma dati liecina, ka šodien 33,4% no visām mājsaimniecībām uzskata, ka atrodas uz nabadzības sliekšņa, bet 9,4% mājsaimniecību uzskata, ka ir nabadzīgas¹². Viens no pamatnosacījumiem cilvēku nabadzības problēmu sekmīgai risināšanai ir valsts ekonomiskās lejupslīdes pārvarēšana un stabilas ekonomiskās izaugsmes nodrošināšana. PB, lai veicinātu nabadzības novēršanu, pievērsās sociālās aizsardzības un pensiju sistēmas restrukturizācijai un palīdzēja veidot sociālās palīdzības pasākumus, lai aizsargātu riska grupas, kuras cieš no ekonomisko reformu radītajiem blakus efektiem.

Pensiju sistēmas sakārtošanas projekts ir viens no nozīmīgākajiem PB īstenotajiem projektiem Latvijā, kas sekmē cilvēku drošības sajūtu saņemot zināmus ienākumus vecumdienās. Iedzīvotāju novecošanās un nabadzības rašanās pārejas periodā uzlika lielu slogu valsts budžetam un padarīja par nepieciešamu valdībai ātrāk reformēt pensiju un sociālās apdrošināšanas sistēmu. Līdz tam pastāvošā pensiju sistēma neatbilda jaunajiem tirgus ekonomikas principiem, pensijas apmērs bija atkarīgs tikai no darba stāža un nevis no veikto iemaksu apjoma. Šāda sistēma vairs nespēja funkcionēt.

Jaunā pensiju sistēma ir veidota kā apdrošināšanas sistēma, ievērojot principu – jo lielākas būs sociālās apdrošināšanas iemaksas, jo lielāka būs arī pensija. Ar PB gādību Latvijā tika ieviesta 3 līmeņu pensiju sistēma, saglabājot arī paaudžu un dzimumu solidaritātes principu. Paralēli tiek veidota fondētā pensiju sistēma un privātie pensiju fondi (2.un 3.līmenis), kas sniedz iespēju uzkrāt potenciāli lielāku pensiju. Šāda pensiju sistēma palielinās uzkrājumus, kuri, savukārt, palielinās investīcijas tautsaimniecībā, tādējādi nodrošinot cilvēku ekonomisko drošību, t.i., jaunu darba vietu rašanos, darba algu un, līdz ar to, arī pensiju pieaugumu. Lai arī pensijas vecuma cilvēki nav apmierināti ar izmaksāto pensijas apjomu, tomēr ir panākta sociālā stabilitāte, kas ļauj cilvēkiem prognozēt dzīvi nākotnē. **Pārskata** pētījums arī pierāda minēto

¹² CSB dati
2002.gada janvārī

uzlabošanās tendenci, jo viena no sociālajām grupām, kuras jūtas visdrošāk, ir tieši vecāka gada gājuma cilvēki. Lai arī nelielās, bet ikmēneša garantētās pensijas, padara cilvēku dzīvi prognozējamu un līdz ar to vairo viņu drošumu un drošību.

Tomēr šādi pasākumi nav pietiekoši un nevar samazināt nabadzību. Jaunu darba vietu un ekonomisko iespēju radīšana ir viens no svarīgākajiem elementiem nabadzības samazināšanā un izskaušanā ilgtermiņā. Šajā aspektā nevar nepieminēt arī Lauku attīstības projektu. Ņemot vērā to, ka laukos, kur dzīvo 31% no valsts iedzīvotājiem, ir augsts bezdarba līmenis, vērojama ienākumu un labklājības līmeņa samazināšanās, iedzīvotāju novecošanās, ekonomiski aktīvo iedzīvotāju migrācija uz pilsētām, būtiski ir atbalstīt laukos dzīvojošo cilvēku aktivitātes un nodrošināt ilgtermiņa aizdevumu pieejamību. Nolūkā veicināt nelielu pakalpojumu un ražošanas uzņēmumu veidošanos laukos, kā arī netradicionālās lauksaimniecības attīstību laukos, PB īstenojot projekta ietvaros izsniegts vairāk nekā 1400 ilgtermiņa kredītu mazajiem lauku uzņēmumiem ar vidējo summu 1800 latu katrs. Šāda projekta īstenošana ir viens no soļiem laukos dzīvojošo cilvēku ekonomiskās aktivitātes stimulēšanā un nabadzības novēršanā un vienlaicīgi kalpo kā līdzeklis cilvēka drošības vairošanai.

PB ir nopietni iesaistījusies arī cīņā ar korupciju, kas ir šķērslis attīstībai, destabilizē ekonomiku, mazina uzticību valdībai, negatīvi ietekmē arī investīciju vidi. Tāpēc PB ir veicinājusi Latvijas sabiedrībā dialogu par korupciju. 1996.gadā Latvija kļuva par pirmo valsti, kurā PB ir veikusi korupcijas novēršanas programmu izstrādi. Ar PB atbalstu tika izveidota Korupcijas novēršanas padome, sagatavota korupcijas novēršanas stratēģija. Banka sniedza atbalstu dažādu aptauju veikšanā un rezultātu analīzē par korupcijas jautājumiem. 1997.gadā PB veica korupcijas risku analīzi muitas un nodokļu administrēšanā, kā rezultātā ar PB atbalstu tika īstenots Valsts ieņēmumu dienesta modernizācijas projekts. PB sekmīgi palīdz risināt "valsts nozagšanas" problēmu.

PB palīdzība ir vērsta arī uz sociālās, veselības aprūpes, izglītības sistēmas sakārtošanu un vides aizsardzību, kas ir ļoti nozīmīgi sektori cilvēku drošības sajūtas veidošanā un garantēšanā. PB atbalsta apmācības, profesionālo spēju uzlabošanu, kas ir būtiski nepieciešamas Latvijai, lai veiktu reformu procesus un veicinātu ekonomisko izaugsmi.

Šogad rudenī PB apstiprināja programmatisko strukturālo pārkārtojumu aizdevuma otrās kārtas līdzekļu piešķiršanu 20,21 miljona ASV dolāru apjomā. Šis aizdevums dod valstij iespēju finansējumu izmantot vajadzības gadījumā, un pagaidām Latvija to negatavojas darīt. Tiks arī saņemta konsultatīvā palīdzība. Aizdevums ir paredzēts valdības reformu programmas īstenošanai, lai saglabātu uz attīstību vērstu makroekonomisko struktūru, nostiprinātu ticību valsts sektora darbībai un tā efektivitāti, uzlabotu institūciju sabiedrisko pakalpojumu sniegšanu un veidotu atklātas un caurskatāmas attiecības ar privātā sektora struktūrām. Šie pasākumi Programmatiskā strukturālo pārkārtojumu aizdevuma līguma ietvaros kalpos kā labvēlīga norāde vietējiem un ārvalstu investoriem uz drošu Latvijas biznesa vidi. Latvijas stingrā apņemšanās iestāties Eiropas Savienībā nostiprina programmatiskās pieejas ilgspēju.

Visas minētās aktivitātes, kuras īsteno PB, ir ļoti atšķirīgas, tāpēc tās pasvīturo PB profesionalitāti un tās īpašo lomu pārejas perioda strukturālo reformu īstenošanā. Nenoliedzami PB atbalstam ir bijusi liela nozīme mūsu valsts attīstības veicināšanā, taču, ņemot vērā Latvijas integrāciju ES, strukturālo fondu izmantošanas iespējas, turpmākā sadarbība ar PB mainīsies, pārbaugs jaunā kvalitātē, bet noteikti neizzudīs.

6.3. Reģionālās organizācijas – drošības līdzeklis vai drauds indivīdam?

6.3.1. Reģionalizācija - globalizācijas procesa organizētāja

Reģionalizācija ir globalizācijas blakus produkts, kas balstīts uz valstu, starptautisko un reģionālo organizāciju un cilvēku meklējumiem rast labākos veidus kā ar minimāliem resursiem (apvienojot tos) panākt maksimālu efektu – daudzpusēju drošību nacionālā, reģionālā, starptautiskā un arī individuālā līmenī. Valstu un cilvēku iekļaušanās starptautiskajās norisēs notiek pakāpeniski, sākot ar iekļaušanos vistuvākajā vidē. Tas ir reģions, kurā tiek dibināts attiecību tīkls, kas palīdz piekļūt globāliem procesiem un tos izmantot savā labā. Reģionalizācija ir raksturojama kā mijiedarbības process, kura gaitā valstiskas un nevalstiskas starptautiskās politikas vienības organizējas sociālā apvienībā, kura cenšas mobilizēt kopējā veidojumā nacionālos līdzekļus, lai reaģētu uz globāliem procesiem. Globalizācija nenotiek vienmērīgi visur un visos laika posmos, tādēļ neizbēgami, ka reģioni kļūst par savdabīgiem globalizācijas procesa organizētājiem un virzītājiem, kas palīdz cilvēkiem izmantot starptautiskās norises savas drošības un drošuma palielināšanai. Reģionalizācijā iesaistītie aktieri darbojas apzināti, vadoties no savām interesēm un vajadzībām. Tie nav ieinteresēti bloķēt, vai bremsēt reģionālo attīstību, bet tieši pretēji, vēlas panākt kopīgu vienošanos, reizumis arī piekāpjoties un maksājot par reģionālās sadarbības veiksmīgumu.

Reģionalizācija nozīmē valstu, organizāciju un cilvēku starpā panāktu neformālu vienošanos par savstarpējas sadarbības un integrēšanas veicināšanu ar daudzveidīgu līdzekļu palīdzību. Ņemot vērā, ka tā ir brīvprātīga un uz savstarpēju ieinteresētību pamatota sociālo vienību koordinēta rīcība, tad tā jau iepriekš paredz savdabīgu līdzsvaru, ko politikā mēdz apzīmēt ar terminu 'ieguvumi un zaudējumi'. Tātad reģionalizācija ir iepriekš aprēķināta samaksa par ieguvumiem ilgtermiņa perspektīvā.

Reģionalizācijas procesa efektivitātes palielināšanai tiek veidotas reģionālas organizācijas. Latvija atrodas ļoti reģionalizētā vidē. Latvijas cilvēks var izmantot Baltijas jūras draudzīgās valstis un mums ir pieejamas divas ietekmīgākās pasaules reģionālās organizācijas – ES un NATO.

6.3.2. ES – līdzeklis indivīda daudzpusējas drošības garantēšanai.

ES pēc savas būtības ir drošības organizācija. Kļūdās tie cilvēki, kuri visai kategoriskā veidā nodala NATO kā drošības organizāciju, bet ES ierāda ekonomiskas apvienības vietu. ES daudz lielākā mērā nekā kāds cits starptautisks veidojums garantē tās dalībvalstu iedzīvotāju daudzpusēju drošību. Tieši drošības apsvērumi bija ES dibināšanas pamatā – politiķi mēģināja rast līdzekļus, lai Vācija vairs neapdraudētu savus Eiropas kaimiņus un Eiropā atdzimtu tautsaimniecība. Līdzeklis, ko piedāvāja 50. gadu Eiropas valstu vadītāji bija vienkāršs – sadarbojoties veidot draudzīgas attiecības, kurās konfliktu risināšanai tiek izmantoti miermīlīgi nevis vardarbīgi līdzekļi. Integrācija, kura aizsākās ogļu un tērauda nozarēs pakāpeniski pārauga to ietvarus, aptverot arvien jaunas dzīves jomas. Šodienas ES ir ilgstošas demokrātisku valstu sadarbības rezultāts, kuras galvenā vērtība ir cilvēks. Tā sociāli ekonomiskā telpa, kuru veido dalībvalstis ar kopīgu 'spēles noteikumu' izstrādi, ir iespēju katalogs, kuru cilvēks var izmantot pēc savām vajadzībām. Taču būtiskākais ir tas, ka jebkura izvēle, kuru cilvēks izdara, ir cieši saistīta ar drošības garantēšanu indivīdam. ES stingrās prasības pārtikas produktu kvalitātes ievērošanā, apkārtējās vides saglabāšana, lauku vides kā dzīves veida sastāvdaļas attīstība, labvēlīgu kredītu piešķiršana maziem un vidējiem uzņēmumiem un daudzas citas politikas, ir saistītas ar cilvēka drošības vairošanu.

Vai ES piedāvātie drošības līdzekļi tiek adekvāti izprasti arī Latvijas iedzīvotāju vidū? Cilvēki saista savus drošības apsvērumus galvenokārt ar tām organizācijām, kurām tie uzticas. Taču 2002. gada oktobrī publicētais Kandidātvalstu Eirobarometra (ES regulāri veiktās sabiedriskās domas aptaujas) – 2002.1. pētījums uzrāda, ka tikai 29% Latvijas iedzīvotāju uzticas ES. Latvijas iedzīvotāju attieksme pret ES sākot no 1991. gada ir pakāpeniski pasliktinājusies. Arī **Pārskata** pētījumā aptaujātie ES kā drošības vairošanas līdzekli ierindo tikai 24. vietā aiz ANO, NATO un valdības. Ņemot vērā cilvēku zemo uzticības pakāpi valdībai, ES ierindošana aiz tās, ir rādītājs Savienības negatīvajam vērtējumam. Pie tam šāds viedoklis ir izplatīts pilnīgi visās aptaujāto kategorijās - vecuma un dzimuma grupās, tautību grupās, reģionos dzīvojošo, pilsoņu un nepilsoņu starpā, arī ienākumu līmenis būtiski neiespaido attieksmju maiņu.

Latvijas iedzīvotāju negatīvā attieksme pret šo reģionālo valstu apvienību ir cieši saistīta ar cilvēka drošības izjūtu. **Pārskata** pētījumā autori uzdeva jautājumu, vai ES ietekmē cilvēka drošību. No visiem aptaujātajiem 17,4% cilvēku uzskatīja, ka tā mazina drošības izjūtu (šo grupu varētu uzskatīt par tādu, kura ES uztver kā draudu), 43,3% neietekmē, 23,3% vairo, 2,3% ļoti vairo (kopā 25,5% apzinās vai vismaz novērtē ES sniegtās iespējas drošības un drošuma palielināšanai) un 13,8% ir grūti pateikt. Lai arī procentuāli vairāk ir to cilvēku, kuru drošības izjūtu ES vairo, tomēr apvienojot apdraudētos ar vienaldzīgajiem, iegūstam ievērojamu cilvēku grupu, kuri novērtē vai pat baidās no reģionālās sadarbības rezultātiem.

No visām kandidātvalstīm Latvijas iedzīvotājiem ir izveidojies visnegatīvākais ES tēls. Pēc Eiropas Komisijas veiktā kvalitatīvā pētījuma “Eiropas savienības uztvere” rezultātiem (2001) Latvijas cilvēku skatījums uz ES ir būvēts nevis uz ES politiku kritiku, kas balstīta uz to apgūšanu un tai sekojošu izvērtēšanu, bet uz sevis aizstāvību. Nevienā citā kandidātvalstī respondenti nav tik lielā mērā izmantojuši uz savu aizstāvību un pasargāšanu orientētus argumentus. Diskusijās tika lietoti tādi apgalvojumi, kā “ES mūs aprīs”, tā vēlas “izsmelt mūsu ekonomiskās iespējas/potenciālu”. Pētījuma autori bija pārsteigti par tik vienpusīgu skatījumu uz ES. Tādēļ uzmanību pievērta Latvijas iedzīvotāju zināšanām par ES veidošanās motīviem un būtību. Secinājumi bija pārsteidzoši, jo aptaujātajiem nebija pamatzināšanu par pēckara Eiropu un valstu vēlmi kopīgiem spēkiem atjaunot izpostītās ekonomikas. Iepriekš minētais Latvijas sabiedrībā izplatītais stereotips par abstraktas ES pastāvēšanu, ir traucējis uztvert to kā 15 valstu sadarbības modeli, kurā tiek saskaņotas intereses maksimāla labuma sasniegšanai.

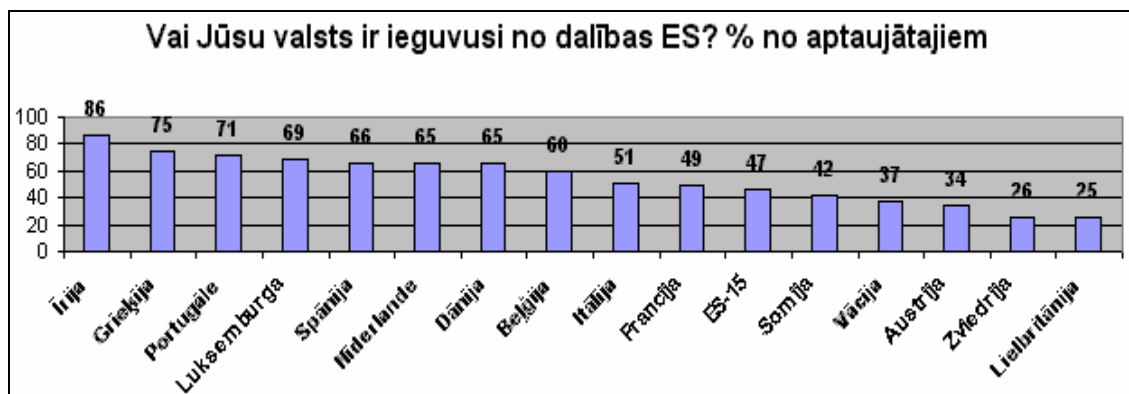
Vēl viena no būtiskām Latvijas cilvēku īpatnībām ir tā, ka respondenti ignorē ES ieslēgto drošības potenciālu, kā arī kara un konflikta novēršanas līdzekļu pastāvēšanu. Latvijas pārstāvji nav minējuši ne tās iespējas, kas paveras kopīgai noziedzības apkarošanā, ne narkotiku izplatības ierobežošanā. Latvijas cilvēki ir vienīgie starp kandidātvalstīm, kuri nemin kultūras un izglītības attīstības iespējas pēc iestāšanās ES, tā pat arī neatzīmē nepieciešamību uzlabot patērētāju interešu aizstāvību, veselības aprūpes sistēmu. Citu ES kandidātvalstu vidū “vidējais respondents” Latvijā izskatās kā indivīds, kuram rūp tikai dienšķā maize un nacionālā identitāte.

Tās zināšanas, kas ir par ES, tiek interpretētas galvenokārt negatīvā gaismā. Salīdzinoši nelielais pozitīvi noskaņoto cilvēku skaits un lielais negatīvi vai neitrāli domājošo cilvēku daudzums pasvīturo arī citos pētījumos izdarītos secinājumus, ka Latvijas iedzīvotāji ir visskeptiskāk noskaņotie ES kandidātvalstu vidū. 2002. gada oktobrī publicētajā Kandidātvalstu Eirobarometrā 32% iedzīvotāji atbalstīja Latvijas dalību ES un 40% piekrīt, ka valsts iegūs no līdzdalības šajā organizācijā. Ja salīdzinām ar līdzīgu vērtējumu, ko sniedz ES dalībvalstīs, tad tieši tās, kuras stājoties Savienībā ir bijušas vismazāk attīstītas un ar līdzīgām kā Latvijai sociāli ekonomiskām problēmām (Īrija, Portugāle, Spānija), pēc vairāk neka 10-20 gadu pieredzes sniedz visaugstāko vērtējumu saviem ieguvumiem. Tieši šīs valstis tiek minētas, kā piemēri ES piedāvāto atbalsta programmu veiksmīgākās izmantotājas sabiedrības attīstībai un cilvēka nedrošības mazināšanai.

2002.gada janvārī

Apmierinātība ar ES ir pierādījums tam, ka tā netiek uztverta kā drauds, bet kā to novērsējs. Šādas atbildes liek aizdomāties, vai arguments, kurš bieži tiek izmantots publiskajās diskusijās, ka neesam vēl gatavi dalībai, ir pamatots. Tās valstis, kuras pievienojās ES kā turīgas (Somija, Austrija, Zviedrija), neuzskata, ka būtu ievērojami ieguvušas no dalības savienībā (sk. 6.6 attēlu).

6.6. attēls

Avots: Standard Eurobarometer 53 (2000)

Lai iegūtu pilnīgāku priekšstatu par to, no kā baidās cilvēki Latvijā ES dalības sakarā un kur redz ES pozitīvos aspektus, **Pārskata** pētījuma anketē iekļauti tādi no ES iespējamie izrietošie draudu veidi, kuri bija minēti Eiropas Komisijas delegācijas Latvijā veiktajā kvalitatīvajā pētījumā “Attieksme pret ES. Argumenti par un pret”, kas veikts 2002. gada rudenī. To noskaidrošana ļauj samērot tos ar cilvēku izvēlētiem draudu novēršanas līdzekļiem, cik lielā mērā cilvēki paļaujas uz sevi un cik lielā mērā apzinās līdzekļus, kas ir starptautisko organizāciju un ES rīcībā. (sk. 6.2. informāciju).

6.2. informācija

Cilvēku izpratne par ES iespējām un draudiem

Iespējas	Draudi
Jaunas darba un izglītības iespējas	Lauksaimniecības sabrukšana
Ekonomiskās situācijas uzlabošanās	ES standartu piemērošana
Korupcijas līmeņa samazināšanās	Bailes par ārzemju kapitāla nodarītajām sekām Latvijas uzņēmumiem un darbiniekiem
Identitātes saglabāšanas iespējas	Migrācijas problēmas
Sociāli-ekonomiskās situācijas uzlabošanās	Nacionālās identitātes zaudēšana, kas pielīdzināta latviešu valodas pielietošanas samazināšanai

Avots: EK delegācijas Latvijā pētījums “Attieksme pret ES” (2002).

Pārskata pētījumā visaugstākajā vietā (piektajā) respondenti ierindojuši bažas par to, ka Latvija varētu kļūt par kaitīgo atkritumu izgāztuvi (vidējais drošības koeficients – 3.31). Dažādās publiskās diskusijās un aptaujās iedzīvotāji ir izteikuši raizes, ka pēc iestāšanās ES bagātās valstis mūs izmantos ‘melnajos darbos’, tai skaitā vedīs uz Latviju kaitīgos atkritumus (sk. 6.2. informāciju par viedokļiem presē). Šis drauda veids ir šķītis vienlīdz nozīmīgs visām aptaujātajām grupām. Atšķirīgus viedokļus ir pauduši dažādos reģionos dzīvojošie cilvēki. Tā 2002.gada janvārī

Kurzeme, kura ģeogrāfiski ir tuvāk ES, bet arī ekonomiski attīstītāka un kur ES finansējums jau ir ieguldīts apkārtējās vides sakārtošanā, kaitīgo atkritumu draudu ierindo 7.-8. vietā, bet Rīgā un Latgalē dzīvojošiem tas ir kā 4. svarīgākais drauds. Zīmīgi, ka tieši ar ekoloģiju saistītais drauds, kurš izriet no starptautiskās vides, ir vienīgais, kura risinājumus cilvēki redz arī pašu spēkos. Tā 30,1% no aptaujātajiem uzskata, ka var tikt galā paši, ja uz Latviju sāktu vest kaitīgos atkritumus. Skaidrojums cilvēku augstajai drošumspējai šajā sektorā ir saistīta ar kopējo pieredzi piedaloties akcijās, kas saistītas ar vides aizsardzību. Latvijas neatkarības atjaunošana lielā mērā ir bijusi zaļās domāšanas motivēta, valsts attīstības gaitā periodiski uzmanības centrā nokļūst ar apkārtējo vidi saistīti jautājumi, kurus allaž pavadījuši dažādu sabiedrisku organizāciju līdzdalības izpausmes veidi (Aizlūgums pie jūras, protesti Būtiņģes termināla sakarā, Daugavpils rajons un Ignalinas atomelektrostacijas jautājums, Daugavas piesārņojuma problēmas, piejūras zonas aizsardzības akcijas, u.c.). Cilvēku līdzdalība vides sakārtošanas jomā ir pierādījums, ka caur piedalīšanos, notiek drošības spējas palielināšana. Tieši dažādos ar apkārtējās vides aizsardzības saistītajos projektos ir piedalījušies starptautisko nevalstisko organizāciju pārstāvji, kuri ir iepazīstinājuši ar plašāku – starptautisku skatījumu uz ekoloģisko problēmu risināšanu. Starptautiskās pieredzes apgūšana un iekļaušanās globālajos un reģionālajos sadarbības tīklos bija galvenais iemesls, kādēļ pirmie organizētie Latvijas eiroskeptiķi, kurus pārstāvēja VAK, pēc iepazīšanās ar ES stingrajām prasībām vides saglabāšanā, atteicās no savām iepriekšējām pozīcijām, atzīstot Savienības pozitīvo lomu.

Bieži izplatīts ir viedoklis, ka ārvalstu ražotāji izspiedīs vietējos ražotājus no Latvijas tirgus. Šo draudu respondenti ir nosaukuši kā 14. (vidējais drošības koeficients – 2.92). Lielākā mērā no tā baidās Rīgas iedzīvotāji, kuriem tas ir 13., bet mazākā Vidzemē, kur ierindots 15. vietā. Attiecībā uz pašu spēju pārvarēt spiedienu, kurš nāks no ārvalstu ražotājiem, aptaujātie ir skeptiski, jo tikai 8,5% uzskata, ka var ar to tikt galā paši, bet 87,4% noliedz jebkādu iespēju personiski uzlabot situāciju. Ārvalstu un vietējo ražotāju attiecību jautājums atspoguļo bailes no iespējamās konkurences, lai gan neviens cits, kā tikai pats ražotājs, tirgus apstākļos var nodrošināties no potenciālajām briesmām. Konkurence un atvērts tirgus ražotājam ir priekšrocība, nevis drauds. Tā var kalpot kā ražošanas uzlabošanas un modernizācijas motīvs. Konkurence nenozīmē automātisku vietējo preču sliktāku kvalitāti, bet spēju pārdot saražoto produkciju ārpus valsts robežām. Konkurence ir galvenais līdzeklis, kas nodrošina pircējam zemākas preču cenas un augstāku to kvalitāti, kā arī plašākas izvēles iespējas.

Nākošajā 15. vietā tiek ierindotas bažas par to, ka ārzemnieki izpirks zemi Latvijā (vidējais drošības koeficients – 2.87). Lauksaimniecības pārstrukturizācijas laika posmā viens no argumentiem pret dalību ES ir saistīts ar laukos dzīvojošo un strādājošo zemo ienākumu līmeni, kas traucē paplašināt ražošanu, kam ir nepieciešamas arvien plašākas apsaimniekojamās zemes. Tā kā lauku vide un dzīvesveids ir viens no latviskās kultūras elementiem, tad likumsakarīgas ir arī minētās bailes, kas ir saistītas ne tikai ar zemes pirkšanas un pārdošanas problēmu, bet arī ar identitātes saglabāšanu. Lielu atšķirību atbildēs respondentu grupās nav. Augstākā 15. vietā šis draudu veids ir Kurzemē dzīvojošiem, bet Vidzemē 17. Vienīgā vecuma grupa, kurai ir salīdzinoši mazāka draudu izjūta attiecībā uz zemes izpārdošanu ir cilvēkiem zem 29 gadiem (18.), bet pārējiem 15. vietā. To, ka zemes jautājums nav saistīts tikai un vienīgi ar saimniecisko darbību, pierāda atšķirību nepastāvēšanā starp pilsētās un laukos dzīvojošo viedokļiem.

Ar identitāti ir saistīts arī 21. vietā ierindotais drauds – bailes par valodas un kultūras pastāvēšanas apdraudētību (vidējais drošības koeficients – 2.66). **Pārskata** pētījumā 57,2 % aptaujāto no tā nedaudz vai pat ļoti baidās. Arī citos kvantitatīvos un kvalitatīvos pētījumos ir paustas bažas par iespēju saglabāt nacionālo identitāti pēc iestāšanās ES. Lai arī vienlīdz nozīmīgs šis jautājums šķiet visiem aptaujātajiem, tomēr augstāk draudu skalā to novieto cilvēki vecumā līdz 29 gadiem. Par stereotipu ir kļuvis viedoklis, ka jaunāka gada gājuma cilvēki ir

2002.gada janvārī

atvērtāki apkārtējai pasaulei un saskata vairāk priekšrocības saskarē ar citām kultūrām un tradīcijām, nekā vecāki. Pārdomas vērts ir arī cits aptaujas rezultāts – tikai 44,2% respondentu uzskata, ka paši var nodrošināt valodas un kultūras saglabāšanu, bet 48,9% pauž nespēju rīkoties draudu novēršanā. Identitātes zaudēšanas drauds ir saistīts ar cilvēka bailēm, kas atspoguļo nepietiekamo attiecību pieredzi ar citu valstu pārstāvjiem un viņu izpratni par eiropieško. Atskatoties uz tiem argumentiem, kurus izteica cilvēki Atmodas laikā, tad viens no Latvijas sabiedrības mērķiem bija atgriešanās Eiropā, kurai piederam vēsturiski, kultūras un dzīves veida ziņā. Taču tagad, kad šī atgriešanās var tikt apstiprināta ar iestāšanos ES, izrādās, ka Latvijas cilvēki ir aizmirsuši par vienu no savām daudzajām identitātēm, t.i., eiropieško identitāti.

Pēdējā vietā (27.) nokļuvis ar valsts neatkarību saistīts drauds - Latvija zaudēs daļu no savas suverenitātes (vidējais drošības koeficients – 2.40). Šis ir viens no aptaujā minētiem ar ES saistītiem draudiem, kurš tiek vērtēts neviennozīmīgi un atšķirības atbildēs ir ievērojamākas, nekā attiecībā uz citiem draudu veidiem. Latvieši suverenitātes zaudēšanu ierindojuši 24. vietā, bet krievi 30. Līdzīgi atbildes sadalījās arī pilsoņu (26.) un nepilsoņu vidū (30.). Nenoliedzami, ka vēsturiskā pieredze un suverenitātes jēga pilsoņiem atšķiras no nepilsoņu vērtējuma. Eiropas Komisijas delegācijas Latvijā kvalitatīvais pētījums apstiprina šos secinājumus, jo fokusa grupu diskusiju laikā Latvijas iedzīvotāji pasvītēja, ka ES izstrādātie noteikumi tiek uzspiesti valstīm, tas esot Briseles diktāts, nevis dalībvalstu vienošanās rezultāts, kas panākts interešu saskaņošanas rezultātā, lai atvieglotu ES darbību un garantētu elementāru drošību un stabilitāti patērētājam.

Vai Latvijas cilvēku vērtējums ES kā drošības līdzeklim ir pamatots? Noteikti nē, jo kā rāda **Pārskata** pētījums, tad cilvēki visvairāk baidās no riskiem, kuri izriet no vājas ekonomikas, kura nevar nodrošināt cilvēka elementārākās eksistences vajadzības. Tieši ES ir tā valstu apvienība, kuras rīcībā esošie daudzveidīgie drošības līdzekļi spēj nodrošināt valstu ekonomisko attīstību un vienlaicīgi piedāvāt dānu sociālo nodrošinājumu shēmu grupām, kurām tā nepieciešama. Savukārt, attiecībā uz nedalībvalstu drošības vajadzībām tā piedāvā ekonomisku palīdzību, finansiālu atbalstu posta mazināšanai, arī diplomātisku atbalstu grūtībās nonākušām valstīm.

Latvijā cilvēki nav pienācīgi novērtējuši arvien pieaugošo ES iekļaušanos starptautiskās drošības stiprināšanā. ES ir reaģējusi uz draudiem, kurus aktualizējuši starptautiskā terorisma uzbrukumi ASV 2001. gada 11. septembrī. Tā ir pieņēmusi virkni lēmumu, kuri palīdz ierobežot terorisma izplatību un darbību. Pasākumu kopumā ietilpst tādas aktivitātes, kā arests teroristu bankas rēķiniem, humānā palīdzība no terorisma cietušajiem, tirdzniecības režīmi (labvēlīgi un nelabvēlīgi kā soda vai atbalsta līdzekļi), papildināta direktīva par naudas atmazgāšanu. Tagad ne tikai bankas, bet arī juristi un grāmatveži, ja ievēro bankas darbībās kādus pārkāpumus, ziņo tiesību sargājošajām institūcijām. Eiropola ietvaros izveidota Anti-terorisma grupa. ES veidos kopējas robežapsardzes vienības, kuras sniegtu palīdzību tajās ES robežu vietās, kur rastos vislielākā nepieciešamība gan fiziskā, gan finansiālā ziņā.

Latvijas iedzīvotāju negatīvisma attiecībā pret ES cēloņi meklējami dažādos virzienos. Tie ir gan reāli pastāvoši, gan arī iedomāti. Noraidošas attieksmes pamatā it vismaz divi cēloņi : bailes un nezināšana.

Bailes

Cilvēki Latvijā baidās atzīt par labumu iespējas, ko piedāvā dalība ES, pārvērdami tās par draudiem viņa eksistencei. Sabiedrībā pastāvošā un pieaugošā plaīsa starp nodrošinātiem un mazturīgiem cilvēkiem pastiprina nedrošības izjūtu attiecībā uz visu svešo un nepazīstamo. Nodrošinātās sociālās grupas redz ES piedāvātās iespējas, jo ir jau tās izmantojuši, bet sociāli 2002.gada janvārī

vājākie slāņi uztver to kā vēl vienu no apdraudētājiem, kas vairo viņu nabadzību. Ja salīdzinām ar ES dalībvalstu iedzīvotāju skatījumu uz ES politikām, tad tas ir atšķirīgs no Latvijas cilvēku vērtējuma, jo viņi tik tiešām redz ES prioritāšu sarakstā tās aktivitātes, kuras vairo cilvēka drošumu un drošību. Iztaujāti par ES prioritātēm, pirmajā pieciniekā ir iekļautas tieši cilvēka drošībai un drošumam svarīgākās politikas - bezdarba apkarošana 90%; miers un drošība Eiropā 89%, cīņa pret organizēto noziedzību un narkotiku tirdzniecību 88%; nabadzības un sociālās izslēgšanas apkarošana 87%, vides tīrība 83%.

Savukārt Latvijā cilvēks baidās no nākotnes izredzēm ES, kuras vienlīdz lielā mērā var nest pozitīvas, tā arī negatīvas pārmaiņas, kas apdraudēs viņa labklājību, veselību un bērnu nākotni. Baiļu izcelsmes avoti var būt meklējami vismaz trijos virzienos – paša cilvēka psiholoģiskajās īpatnībās, cilvēku drošumspējas stiprināšanas un vairošanas līdzekļu trūkumā un atbildes reakcijā uz politiskās elites pašapmierinātību par ES integrācijas gaitu, kas nesakrīt ar cilvēka priekšstatiem par stabilas valsts un sabiedrības veidošanu. Viens no intervējamiem Eiropas Komisijas delegācijas Latvijā pētījumā savas bažas ir formulējis sekojošā veidā : “Cilvēki baidās noticēt, lai atkal neviltos.”

Šī paša pētījuma gaitā cilvēki ir izteikuši viņuprāt galvenos draudus dažādās dzīves jomās. Taču ikviens no šiem apgalvojumiem iekļauj sevī ne tikai draudu aspektu, bet arī iespēju potenciālu, ja cilvēks apzinās ES piedāvāto drošības līdzekļu daudzveidību un māc tos izmantot. Tādēļ piedāvājam tabulu, kurā minētas pētījuma gaitā izteiktās cilvēku bailes un iespējamie risinājumi, kurus piedāvā dalība ES (sk. 6.6. tabulu).

6.6. tabula

Latvijas iedzīvotāju formulētie draudi

Joma	Bailes	Risinājumi
Ekonomika	Kas notiks ar mūsu precēm konkurences apstākļos?	Konkurence paver jaunas iespējas pašmāju ražotājiem plašākā ES tirgū.
Valūta	Eiro ieviešana ir nacionālās identitātes zaudēšanas fakts integrācijas procesā.	Eiro atvieglo cilvēkiem ceļošanu un samazina izdevumus par valūtas maiņas operācijām.
Lauksaimniecība	Kas notiks ar Latvijas zemniekiem? Tie izputēs.	ES piedāvā zemniekiem un laukos dzīvojošiem atbalsta programmas lauksaimnieciskās ražošanas un lauku vides attīstībai.
ES finansiālā palīdzība	Respondenti nav dzirdējuši, ka ES atbalsta dažādu projektu īstenošanu Latvijā (informēti ir tikai materiāli labāk situētie).	Sākot no 1992. gada ES ir uzdāvinājusi Latvijai ap 300 miljoniem eiro un atbalsta finansējums ik gadu palielināsies.

Avots: EK delegācijas Latvijā pētījums “Attieksme pret ES” (2002).

Bailes no svešā traucē Latvijas cilvēkiem attiekties pret ES kā daudzpusēju drošības risinājumu apkopojumu, kurš kalpo kā līdzeklis globalizācijas neitralizēšanai un vienlaicīgi darbojas kā nepieciešamo resursu banka – ja sabiedrībai rodas vajadzība risināt infrastruktūras vai lauku

2002.gada janvārī

attīstības jautājumus, tiek paņemti finansiālie resursi, ja rodas konflikts ar citām valstīm, izmantoti tiek politiskie līdzekļi, ja nepietiekamas ir zināšanas kādas problēmas atrisināšanā, vienmēr pieejams ir citu dalībvalstu rīcībā esošais intelektuālais potenciāls.

Nezināšana.

Nezināšana ir viens no baiļu cēloņiem. Taču attieksme pret nezināmo vienmēr var būt vismaz divējāda – noraidoša un apliecinoša, kā vēlme noskaidrot un izmantot radušos iespēju. Latvijā dominē noraidoša attieksme, jo nav notikusi mērķtiecīga un pakāpeniska cilvēku iepazīstināšana ar ES un tās paplašināšanās ieguvumiem un zaudējumiem katram sabiedrības pārstāvim. Nezināšanas par Eiropas integrācijas procesiem pārvarēšana ir saistīta gan ar paša vēlmi iegūt zināšanas, gan ar iestāšanās ES jautājumiem saistīto valsts institūciju vēlmi un spēju sniegt atbildes tieši uz tiem jautājumiem, kuros visvairāk ir ieinteresēts indivīds.

Latvijas sabiedrībā ir izveidojušās “informācijas šķēres”. Mērķtiecīga Latvijas virzība uz ES sākās tikai 1994/1995. gadu mijā, kas ir par 6-7 gadiem vēlāk nekā Centrāleiropas valstīs. Valsts un sabiedrības iekļaušanās Eiropas integrācijas procesos noritēja ļoti straujos tempos, kam par pierādījumu ir par 2 gadiem vēlāk sāktās iestāšanās sarunas, kuras noslēgušās vienlaicīgi ar pārējām kandidātvalstīm. Tā rezultātā valdība noslēgtā bez diskusiju telpā īstenoja integrācijas projektu, aizmirstot iesaistīt sabiedrību un sniegt tai vismaz elementārāko skaidrojumu par šī procesa nepieciešamību, loģiku un sekām. Politiskā elite pati būdama iesaistīta iestāšanās procesa virzībā un to izpradama no likumdošanas saskaņošanas redzes punkta, ignorēja sabiedrības nespēju bez informatīva atbalsta izsekot un izprast notiekošā gaitu. Kā rezultātā izpratnes līmenis par ES un tās paplašināšanu atgādina šķēru formu, jo kamēr elites zināšanas ir augušas, sabiedrības informētības līmenis ir ievērojami atpalicis, attālinoties no valdības līmeņa. Šī fenomena ignorēšana un neizpratne atspoguļojās 7. Saeimas valdošo politisko partiju pārstāvju izteikumos pēc vēlēšanu rezultātu novērtējumā, pārmetot sabiedrībai, ka tā nav novērtējusi Latvijas ceļa un TB/LNNK panākumus Latvijas ievēšanai ES un NATO.

Sakarā ar to, ka integrācijas procesa uzsākšana netika pavadīta ar sabiedrības informēšanu, cilvēki izveidoja stereotipus par to, kā viņi saprot Savienību, kuri balstījās nevis uz zināšanām, bet maldīgiem priekšstatiem, izjūtām. Tā kā sabiedrības iepazīstināšana ar ES aizsākās tikai 90. gadu beigās, tad piedāvātā informācija sadūrās ar jau eksistējošiem aizspriedumiem, radot emocionāli noraidošu reakciju, jo nostiprinājušies stereotipi nesakrīta ar piedāvāto informāciju. Tā rezultātā labi iecerētais cilvēku informēšanas darbs var būt neauglīgs, jo ir būvēts uz zināšanu piedāvāšanu, nevis stereotipu laušanu.

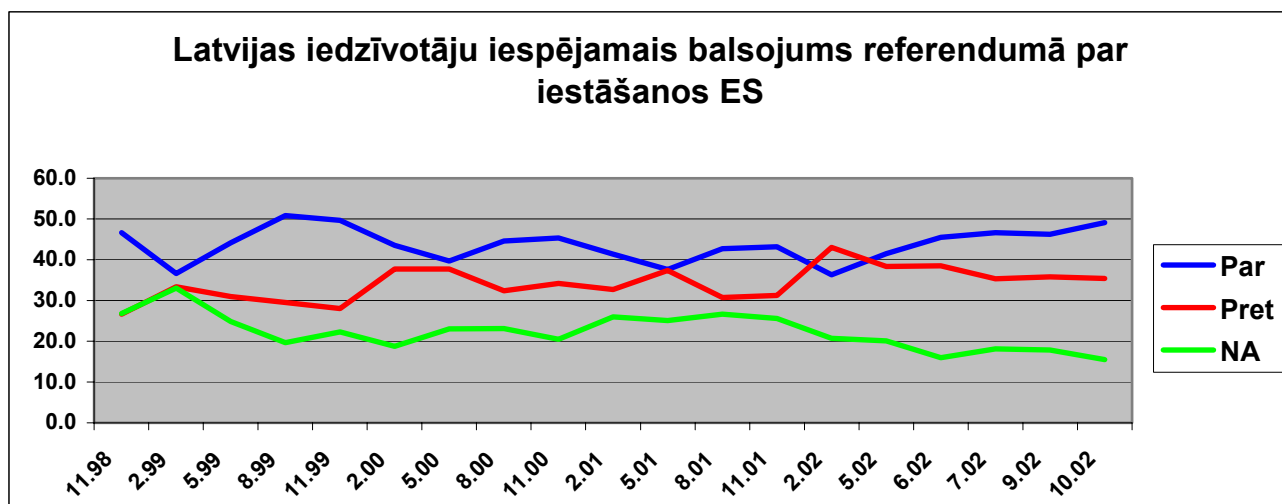
Otra īpatnība Latvijas gadījumā ir tā, ka ES integrācijas procesu skaidrojums, kurš pēdējo divu gadu laikā tika noreducēts uz ES iestāšanās sarunu sadaļu atvēršanu un slēgšanu, radīja cilvēkos sašaurinātu izpratni par ES un tās darbību. Tā rezultātā cilvēki sāka sevi pretstatīt Eiropai un tās kultūrai. Nepamatotā Eiropas kā civilizācijas projekta noreducēšana uz ES kā pārvaldes un organizācijas struktūru traucē aplūkot kontinentā notiekošos procesus ne tikai caur ekonomikas vai ES paplašināšanas prizmu, bet arī kā kultūras, saskarsmes, vērtību prizmu. Šādas izkropļotas interpretācijas rezultātā cilvēki Latvijā Eiropu neuzskata par atvērtu telpu mijiedarbībai un sevis bagātināšanai, bet gan par draudu identitātei un pat izdzīvošanai. Nevelti EK pētījuma autori atzīmē, ka Latvijā valda pesimistiskas noskaņas un tendence noslēgties sevī. Vēl zīmīgāku šo tendenci pastiprina fakts, ka Latvijas 50 okupācijas gadus Eiropa un tās demokrātiskās valstis tika uztvertas kā modelis, kuram sekot, kas sniedz neierobežotas iespējas cilvēka pašizpausmei un brīvībai, tikai dažus gadus līdz sapņa piepildījumam, ir noreducēts līdz ekonomiskam veidojumam, kurā dominē mežonīgas tirgus attiecības un Eiropai Latvija ir vajadzīga, lai “apkrāptu” un “izmantotu” sabiedrību un nacionālos resursus.

2002.gada janvārī

Minētās “informācijas šķēres” attiecībā uz sabiedrības zināšanu līmeni par ES paplašināšanu atspoguļo kopumā politiskās elites un sabiedrības attiecības. Nodaļā par valsti ir minēti dati, kuri pierāda cilvēku zemu uzticēšanās līmeni politiķiem un valsts institūcijām. Šī tendence ietekmē arī cilvēku attieksmi pret ES. Jo lielāka ir politiķu deģenerācija medijos klāstīt par lielajiem sasniegumiem Latvijas ceļā uz ES, jo lielāks ir cilvēku aizdomīgums par apgalvoto. Neveltī viens no izplatītiem skeptiskiem argumentiem ir saistīts ar aizdomīgumu, ka integrācijas procesa ieguvēji būs tikai politiķi un ierēdņi. EK delegācijas Latvijā kvalitatīvajā pētījumā parādās vēl viena interesanta tendence – aptaujātie apgalvoja, ka uzticas ES institūcijām vairāk, nekā Latvijas, jo tās ievēro likumus, ir pieredzējušas, caurspīdīgas, neitrālas pret dažādām tautībām. Attiecībā pret vietējo politisko eliti, kura ieguvusi savtīgas un no sabiedrības atsvešinātas struktūras tēlu, ES tiek interpretēts kā glābējs no iekšējās nesakārtotības.

Neraugoties uz Latvijas cilvēku izteikti kritisko un skeptisko attieksmi pret ES, kad dažādās aptaujās tiek aicināti izšķirties, vai viņi ir “par” vai “pret” Latvijas dalību ES, tomēr atbalstītāju skaits ir lielāks. EK delegācijas Latvijā veiktajā pētījumā ievērojama daļa intervējamo vēlas, lai viņu bērni dzīvotu ES. Nākotnē ES tiek uzskatīta par drošības garantu, bet no šodienas skatījuma tā ir drauds. Cilvēku neviennozīmīgā attieksme pret ES sarežģī iespēju prognozēt, kādi varētu būt referendumā par Latvijas dalību ES rezultāti. Latvijā sabiedriskā doma ir sadalījusies samērā vienmērīgi – lai arī to, kas balsotu referendumā “par” ir nelielā pārsvarā, ievērojama ir to cilvēku daļa, kura vēl nav izšķīrusies (sk. 6.7. attēlu). Tas nozīmē, ka nejaušības faktors, emocijas, apmierinātība vai sarūgtinājums var būt tie faktori, kuri noteiks referendumā rezultātu. Tieši lielais neizlēmušo cilvēku skaits ir galvenais iemesls, kādēļ valdība nedrīkstētu noraidoši attiekties pret sabiedrības informēšanu, jo izvēlei par labu vai sliktu ES būtu jābūt pamatotām ar zināšanām, nevis jābalstās uz emocijām.

6.7. attēls

Avots: Eiropas Integrācijas biroja dati.

Cilvēku neziņa un šaubas par iespējām, ko sniedz reģionāla valstu apvienība, mazina spējas tās efektīvi izmantot, un var radīt nopietnas problēmas īstermiņa un ilgtermiņa skatījumā. Balsojuma referendumā negatīvais balsojums uz vairākiem gadiem apturētu valsts straujo attīstības tempu, kas ilglaicīgākā laika posmā atstātu iespaidu uz ikviena labklājības līmeni. Sarūgtināta būt politiskā elite un ierēdņi, kuru izvirzītā valsts prioritāte būtu izgāzusies. Pozitīvs rezultāts visas 2002.gada janvārī

tautas nobalsošanā nav garants cilvēka drošības un drošuma vairošanai. Tie ir atkarīgi no politiķu un ikviena spējas izmantot reģionālos attiecību tīklus, kas iegūs jaunu saturu pēc iestāšanās ES.

6.3.3. NATO – mainīga vai pastāvīga drošības vērtība?

NATO pēc būtības ir reģionāla organizācija un apkalpo Transatlantiskās telpas valstu drošības un aizsardzības intereses, bet pēc ietekmes uz dažādiem pasaules notikumiem var pretendēt uz starptautiskās drošības institūcijas statusu. Pēc aukstā kara beigām, kad dažādās valstīs sākās iekšējās pārveides process, kura mērķis bija gāzt valdošos totalitāros un autoritāros režīmus, kā arī veidot jaunas ekonomiskas, politiskas un sociālas struktūras, šo transformāciju blakus produkts bija konfliktu un karu izcelšanās. Vienīgā organizācija, kura apliecināja gan politisku, gan militāru līdzekļu spēju piedalīties konfliktu risināšanā un novēršanā, bija NATO.

Pārskata uzdevums ir noskaidrot veidus, kā NATO plāno sabalansēt indivīda, reģiona un starptautiskās drošības komponentus. Cik lielā mērā alianses pielāgošanās drošības risinājumu meklējumos XXI gadsimtā atbilst cilvēku, valstu un starptautiskās sabiedrības interesēm? Vai Latvijas iedzīvotāji novērtē alianses lomu cilvēka drošības vairošanā? Sniegt atbildes uz šiem jautājumiem, no pirmā acu uzmetiena, nav viegli. Skaidrojumu sarežģītību pastiprina fakts, ka palielinās to risku daudzums, kas attiecas uz cilvēka dzīvību un viņa dzīves kvalitāti, bet samazinās draudi, kuri vērsti pret valstīm. Rodas priekšstats, ka NATO, kā valstu aizsardzības mehānisms, sāk zaudēt vadošo lomu drošības garantēšanā. Tajā pašā laikā indivīda drošībai pastāvošu risku neitralizēšana ir saistīta ar modernu militārās tehnoloģijas izmantošanu – slepenās informācijas vākšanu, apkopošanu, pielietošanu, piesārņotās apkārtējās vides attīrīšanu ar sapieru palīdzību, glābšanas darbu veikšana uz ūdens un zemes, izmantojot bruņoto spēku rīcībā esošos helikopterus, kuģus un speciāli sagatavotus ūdenslīdzekļus. Pēc 2001. gada 11. septembra teroristu uzbrukumiem ASV un tam sekojošie notikumi ir kļiedējuši priekšstatu, ka militārie drošību garantējošie līdzekļi zaudē savu nozīmi cilvēka drošības stiprināšanā.

Tomēr pārāgri būtu secināt, ka alianses loma nākotnē ir skaidra. Viena no pretrunām, kura būs jārisina, ir NATO vecās (militārās un aizsardzības spēju izmantošana pretinieka atvairīšanai un atturēšanai) lomas saglabāšana attiecībā pret jaunu lomu uzņemšanos, kurā lielāka vieta būs ierādīta cilvēka drošības vairošanai, novēršot konfliktus, krīžu radītās sekas un terorismu. Savukārt, cilvēku attieksmē šīs pārmaiņas ne vienmēr tiek sveiktas. Īpaši tas attiecas uz tādām valstīm, kuras vēsturiski nav bijušas spējīgas sevi aizsargāt un kuras joprojām ir trauslas savā drošības sistēmas veidošanā. Iemesls, kāpēc NATO ir tik pievilcīgs jaunajām kandidātvalstīm un Latvijai tai skaitā ir tieši šī vecā loma – spēja aizsargāt ne tikai no ārēja uzbrukuma, bet arī no jaunajiem riskiem.

Viens no iemesliem, kādēļ NATO tiek vērtēta augstāk par ES cilvēka drošības un drošuma vairošanā, ir spēja līdzīgā veidā, kā cilvēkam, tā aliansei, definēt potenciālos apdraudējumus un riskus. **Pārskata** aptaujā respondenti bija aicināti nosaukt trīs draudus, kuri satrauc viņus visvairāk. Pirmkārt minēto skaitā 10% no aptaujātajiem ierindoja draudus valstij, 8% tos minēja kā otrās kārtas un 9% kā trešās kārtas draudus. Tā kā NATO ir tieši tā organizācija, kura spēj palīdzēt novērst draudus valstij, tad arī sabiedrības atbalsts attiecīgi ir augsts. Kā rāda LR Aizsardzības ministrijas pasūtītie pētījumi, tad NATO atbalstītāju skaits ir katru gadu pakāpeniski palielinājies, augstāko atbalsta pakāpi sasniedzot 2002. gadā pirms Prāgas samita (sk. 6.7. tabulu).

6.7. tabula

Latvijas iedzīvotāju atbalsts dalībai NATO

1999	2000	2001	2002
53,1	56,9	55	66,1

Avots: LR Aizsardzības ministrijas dati.

Vai NATO, kā militārā aizsardzības alianse, spēlē kādu lomu Latvijas iedzīvotāju drošības izpratnē – individuālā drošuma pavairošanā? Pie 26 anketā uzrādītiem cilvēka drošību vairošanas līdzekļiem, NATO nosaukts kā 22. Tātad var secināt, ka Latvijas cilvēki augstu vērtē NATO, kā valsts drošības vairotāju, bet individuālā līmenī tam ierindota pakārtota vieta aiz paša rīcībspējas, sociāliem tīkliem un ANO. Tomēr alianse ir ierindota augstāk par valdību un ES. Tas ir saistīts ar cilvēku lielāku uzticēšanos organizācijai, kura savā darbībā ir pierādījusi reālu spēju rīkoties un iesaistīties nedalībvalstu teritorijās norisošajos konfliktos un sniegt beznosacījumu palīdzību. Ja NATO tiek uztverts kā palīdzības sniedzējs nedrošības mazināšanai, tad ES tiek interpretēta, ka apvienība, kas uzliek papildus saistības, kuru rezultātu ietekme uz cilvēka drošību nav zināma. Būtiskā atšķirība starp ieguldījumu un prasību izvirzīšanu ir faktori, kas indivīdu acīs NATO padara pievilcīgāku. Pētījuma rezultāti ir norādījuši vēl uz dažām atšķirībām alianses novērtējumā. Cilvēki vecumā līdz 29 gadiem ierindo aliansi augstāk (19.-20. vietā), nekā tie, kas vecāki par 50 gadiem (23.-24. vietās). Skaidrojums būtu meklējams draudu apzināšanā, jo vecāka gada gājuma cilvēkiem būtiskāki ir izdzīvošanas jautājumi, kuru nodrošinājumā NATO nav prioritāra vieta, bet jaunākie cilvēki ir vairāk orientēti uz iekļaušanos pasaules apritē un alianse ir viens no šādiem līdzekļiem. Atšķirība ir arī latviešu un krievu vērtējumā. Latvieši NATO ierindo 17. vietā, bet krievi tikai 25. Būtiska atšķirība parādās Krievijas kā drošības vairotāja vērtējumā, kur krievi to ierindo 21. vietā, bet latvieši 26. Šajā attieksmē parādās atšķirības drošības līdzekļu izvēlē, kurus izvēlas Latvijā dzīvojošie iedzīvotāji. Šo tendenci apstiprina arī reģionos pārstāvētie viedokļi. Rīgā un Vidzemē NATO ir vērtēta visaugstāk (18. pozīcija), Kurzemē un Zemgalē ierindota 21.-22. vietā, bet Latgalē 25., ko var izskaidrot ar lielo cittautiešu skaitu, valdošo pro-austrumniecisko noskaņojumu, kā arī ar bailēm par Krievijas reakciju uz NATO paplašināšanu, kas, pirmkārt, būtu vērsta pret Latvijas austrumu reģionu.

Pārskata viesis

Intervija ar LR Aizsardzības ministrijas Valsts sekretāru Edgaru Rinkeviču 10.11.2002.

Ko NATO varētu sniegt Latvijas cilvēkiem drošības vairošanā?

Latvijas dalība NATO gan objektīvi, gan subjektīvi mazinās cilvēku bažas par apdraudējumu no ārpuses klasiskajā izpratnē. Tas, protams, dod iespēju koncentrēties citu uzdevumu veikšanai. Zināmā mērā dalība NATO psiholoģiski atver pasauli cilvēkiem, kuri lielākā mērā interesēsies par globālām un reģionālām norisēm, jo tas var skart arī viņus. Tas, ko mēs vēl neesam apjautuši, kā dalība NATO, piedalīšanās NATO operācijās utt. ietekmēs mūsu cilvēku drošību tiešā izpratnē.

NATO ir arī organizācija, kura atspoguļo ASV un Krievijas attiecību stāvokli un to ietekmi uz Latvijas drošības situāciju. ASV ir alianses līdere un spēlē nozīmīgu lomu tās politiku definēšanā un īstenošanā. ASV un Krievijas ietekme uz cilvēku drošību Latvijā ir bijusi mainīga. Tādēļ tā 2002.gada janvārī

labi atspoguļo Latvijas iedzīvotāju drošības izpratnes dinamiku un drošuma pieaugumu vai samazināšanos. Pēc neatkarības atgūšanas 90. gadu sākumā, kad Baltijas valstu teritorijās vēl atradās Krievijas karaspēks, tad šī valsts tiks uzskatīta par vienu no lielākajiem apdraudētajiem gan cilvēka, gan valsts drošībai. Tālv Jundzis ir veicis pētījumus, kuri izmantoti viņa grāmatā "Latvijas drošība un aizsardzība", kura publicēta 1995. gadā, un ir labs liecinieks drošības domāšanai līdz 90. gadu vidum. Viņa dati liecina, ka 1994. (aptauja veikta maijā-jūnijā) gadā 37,4 % ļoti baidījās no Krievijas realizētās ārpolitikas, kā Latvijas drošību un neatkarību apdraudošu un 33,5 % vidēji baidījās. Kopumā 70,9 % pilsoņu izjuta dažādas intensitātes bailes no Krievijas. Savukārt, ASV ienākšana Latvijā tika uztverta kā netieša drošības vairota ar investīciju, kopuzņēmumu un dažādu ASV valdības atbalstīto programmu palīdzību. **Pārskatā** izmantotās aptaujas rezultāti liecina par cilvēku attieksmes maiņu pret abām valstīm. Latvijas iedzīvotāju vērtējumos nav būtisku atšķirību ASV un Krievijas vērtējumā. Gandrīz puse no aptaujātajiem uzskata, ka ne ASV (44%), ne Krievija (46,0%), ne NATO (44,9%) neietekmē viņu drošības izjūtu. Toties attiecība uz drošības izjūtas vairošanu, pievienojot arī atbildes par to, kas ļoti vairo drošības izjūtu, var secināt, ka cilvēki lielākas cerības sasita ar NATO kā organizācijas ieguldījumu, nevis atsevišķu valstu darbību. Tā 27,2 % atzīmē NATO kā individuālās drošības palielināšanas līdzekli, 12,3 % paļautos uz Krieviju un 14,4% uz ASV (sk. 6.8. tabulu).

6.8. tabula

Kā globālie un reģionālie līdzekļi ietekmē cilvēku drošību?

Organizācija/Valsts	Mazina drošības izjūtu	Neietekmē drošības izjūtu	Vairo drošības izjūtu	Ļoti vairo drošības izjūtu	Grūti pateikt
NATO	17,2	44,9	22,5	4,7	15,5
Krievija	29,1	44,0	10,3	2,0	14,6
ASV	25,5	46,0	12,1	2,3	14,1

Viens no Latvijas iedzīvotāju vēsturiskās atmiņas lieciniekiem ir ik pa laikam diskusiju lokā nonākošais jautājums par valsts okupācijas iespējamību mūsdienās. To papildina arī bažas, vai Latvijai pastāvošo okupācijas draudu gadījumā, kāda valsts un tai skaitā arī NATO iesaistītos cīņā pret potenciālo agresoru. Latvijas motīvs dalībai NATO 90. gadu vidū bija pamatots ar vēlmi izrauties no vienpusējas atkarības no Krievijas un rast tādu drošības garantu, kurš padarītu neiespējamu valsts okupāciju nākotnē. **Pārskata** pētījuma rezultāti ir pierādījuši, ka okupācijas iespējamība nav tas drauds, kuru cilvēki likuši draudu prioritāšu priekšgalā. Starp draudiem, kuri ietekmē indivīdu drošumu vismazāko koeficientu ir ieguvuši no ārpasaules nākošie draudi ar vardarbības pielietojumu - militārais konflikts Latvijas teritorijā (2.38), Latvijas okupācija (2.29), kura ierindota draudu saraksta pēdējā 31. vietā. Zīmīgi, ka nav būtisku atšķirību okupācijas vērtējumā starp sievietēm un vīriešiem, reģioniem, pilsētu un laukiem, vecumu, pilsoņiem un nepilsoņiem. Dažāds vērtējums parādās latviešu un krievu vidū. Latvieši okupāciju ierindo 27-28. vietā, bet krievi 31. Okupāciju kā reāli iespējamu faktu atzīst 15,9 % aptaujāto.

Latvijas iedzīvotāju attālināšanās no vēstures pieredzes ir fakts, kas varētu apšaubīt iepriekš teikto par cilvēku augsto atbalstu NATO. Patiesi, ja valstij nedraud ārējs uzbrukums, tad jāapšaubā nepieciešamība stāties organizācijā, kura piedāvā drošības garantijas pret neesošu agresoru. Vai ir racionāli maksāt par dalību alianse un tērēt jau tā ierobežotos līdzekļus, ja mums neviens neuzbruks? Taču tas ir tikai virspusējais interpretācijas slānis. Augstais cilvēku 2002.gada janvārī

atbalsts NATO ir pierādījums tam, ka desmit neatkarības gados Latvija jau pietiekoši dziļi ir integrējusies reģionālajās un globālajās struktūrās. Tādēļ Latvijas sabiedrība ir mazāk pakļauta vienas valsts iespējamai neprognozējamai rīcībai, bet kļuvusi par daļu no starptautiskās drošības sistēmas, kas ir saistīts gan ar jaunu apdraudējumu parādīšanos, gan ar pašu līdzdalību citu valstu drošības veidošanā. NATO šajā ziņā ir visefektīvākais līdzeklis. Latvijas karavīru piedalīšanās miera uzturēšanās operācijās bijušajā Dienvidslāvijas teritorijā ir vairojusi arī iedzīvotāju izpratni par pienākumiem starptautiskajos procesos.

Visprecīzāk skaidrojumu par Latvijas iedzīvotāju argumentiem, kāpēc atzīst valsts dalību tajā sniedz 2002. gadā LR Aizsardzības ministrijas veiktais pētījums. Visbiežāk minētais apgalvojums ir – NATO ir drošības garants valstīm, tā vairo mieru pasaulē un nepieļauj karadarbību. 35,5 % respondentu pirmajā vietā liek nevis savtīgu argumentu, kas būtu vērsts tikai un vienīgi uz savas drošības vairošanu, bet vērtē NATO ieguldījumu starptautiskā arēnā. Otrajā vietā tiek ierindota NATO spēja risināt starptautiskus konfliktus, spēja sniegt reālu palīdzību un pildīt savas funkcijas (13,3%). Savukārt, uz sevi orientētu argumentu respondenti min kā trešo. 8,7 % uzskata, ka NATO atbilst Latvijas interesēm, vairo valsts drošību un aizstāvēs no Krievijas potenciāla uzbrukuma. Vienādās daļās ir sadalīties to respondentu skaits (5,5%), kas uzskata ka alianse ir spēcīga, neuzvarama, kuru respektē pārējās organizācijas un kas piekrīt apgalvojumam, ka tai ir skaidri definēti mērķi un tās politika ir pieņemama.

Aptauja arī kļiedē šaubas par to, ka Latvijas kareivjiem nebūtu jāpiedalās starptautiskajās miera operācijās. 61,1% aptaujāto valsts iedzīvotāju daļēji vai pilnībā atbalsta Latvijas NBS līdzdalību starptautiskajās miera operācijās. Negatīvu vērtējumu pauda tikai 28,8% respondentu. Trīs visbiežāk minētie iemesli, kādēļ Latvijas iedzīvotāji pozitīvi vērtē NBS līdzdalību starptautiskajās miera operācijās: 35,1% atbilžu - "NBS iegūst pieredzi, paaugstina profesionalitāti", 19,5% - "jāpalīdz valstīm, tautām, tas ir cēli", 18,7% - "ja palīdzēsim citām valstīm, arī mums nepieciešamības gadījumā tiks sniegta palīdzība". Šīs atbildes ir vispārliciecināmais pierādījums Latvijas cilvēku pieaugošajai piederības izjūtai starptautiskiem procesiem.

Lai arī patreiz Latvijā dominē cilvēku pozitīva attieksme pret NATO, tomēr nedrīkstētu izslēgt iespēju, ka pēc iestāšanās sarunu uzsākšanas varētu iezīmēties jauni pavērsieni sabiedrības attieksmē, kas būtu saistīti ar alianses lomas izmaiņām jaunajā starptautiskajā vidē, kura izveidojusies pēc 2001. gada 11. septembra, attiecībām ar Irāku un valsts pienākumiem pret NATO. Līdz Prāgas galotņu tikšanās reizei mūsu dialogs ar NATO ir bijis balstīts uz vēlmi pievienoties, bet reālais dialogs par pienākumiem, saistībām un atbildībām vēl ir priekšā. Augstākā dialoga pakāpe atspoguļosies cilvēku drošuma apzināšanā, jo kā trāpīgi ir teicis bijušais ārlietu ministrs Indulis Bērziņš LATO organizētajā konferencē "Sabiedrības integrācija un Latvijas drošība nākotnē" 2002. gada 27. septembrī, ka maldīgs ir priekšstats, ka NATO stājas valsts, tajā stājas ikkatrs no mums.

Secinājumi un ieteikumi

Cilvēks Latvijā drošuma un drošības ziņā ir tieši tādā pašā stāvoklī, kā valsts un sabiedrība, kura tikai desmit gadus veido savas nacionālās struktūras un attiecību tīklus globalizētajā vidē. Šo stāvokli varētu raksturot kā atrašanos starp vairākiem slāņiem – valstisko, kurš izstrādājis spēles noteikumus sev un cilvēkiem, starptautisko, kurā ir ieslēgts liels drošības vairošanas līdzekļu potenciāls, bet nav pietiekamu zināšanu, kā to izmantot un personisko uzskatu, priekšstatu un psiholoģisko īpašību kopumu. Tādēļ nepieciešama aktīvāka valstisko un nevalstisko institūciju iesaistīšanās globālo un reģionālo drošības līdzekļu popularizēšanā sabiedrībā, uzsvāru liekot gan uz lielajām iespējām, kuras tās sniedz cilvēkam, bet vienlaicīgi arī brīdinot no grūtībām, ar 2002.gada janvārī

kurām nāksies saskarties. Reālistisks skats uz reģionālajām un globālajām organizācijām ļautu izvairīties no nepiepildīto cerību sindroma. Tas var izpausties, kā vilšanās par nesasniegto, kas samazina tālāku rīcībspēju drošuma un drošības palielināšanā. Tas attiecas arī uz Pārskatā aplūkotojām organizācijām.

ANO ir centrālā globālo jautājumu apzinātāja, kura identificē galvenos riskus indivīda drošībai. Latvijā cilvēkiem zema uzticamības pakāpe šai organizācijai, ko var skaidrot ne tik daudz ar ANO lomu problēmu identificēšanā, kā ar nepietiekami efektīvu līdzekļu piedāvājumā. ANO darbībā ieslēgtā pretruna – starp drošības līdzekļu esamību (ekonomiski, finansiāli, sociāli, individuāli) un tās globālo raksturu, attur cilvēkus no šo līdzekļu apzināšanas un izmantošanas.

Cilvēku salīdzinoši augstais negatīvisms attiecībā uz Latvijas dalību ES ir vērā ņemams fakts, jo var būtiski ietekmēt kā valsts un sabiedrības tālāku attīstību, tā cilvēka drošības un drošuma izjūtu. Tendence, kuras pamatā ir ekonomiska un politiska attālināšanās no Krievijas un aktīvāka iesaistīšanās Eiropas un Transatlantiskajos integrācijas procesos, apliecina, ka palielinājās stabilitāte valstī. Tā rezultātā cilvēku uzmanības lokā izvirzās viņa labklājības, ekonomiskā un sociālā nodrošinājuma jautājumi, bet drošība ieņem pakārtotu vietu cilvēka prioritāšu sarakstā. Tas arī izskaidro sabiedrībā pastāvošo noraidīto attieksmi pret ES un atbalstošo NATO. Šādi attieksmju sadalīšanai var būt apdraudošas sekas, jo stabilitāte var izrādīties īslaicīga. Ja uzsāktā virzība abām struktūrām tiktu pārtraukta, tad lielākais zaudējums nebūtu finansu atbalsta zaudējums, bet gan “izlekšana” ārpus demokrātisko valstu integrācijas un nokļūšanu nosacīti “brīvā” telpā pie Krievijas un NVS ietekmes, ko papildinātu beidzot iespējamā Krievijas tirgus apgūšana, par ko tā sapņo kreisi noskaņotie politiķi. Krievijas tirgus apgūšana ir mazāk riskanta no ekonomiskā un politiskā viedokļa, ja tā priekšrocības izmanto ES dalībvalsts, nevis Latvija viena pati.

Ieteikums par nepieciešamību informēt sabiedrību par Latvijas dalību ES nav īpaši oriģināls, jo jau ir izteikts neskaitāmas reizes valstiskā, gan nevalstiskā līmenī. Galvenā problēma ir nevis informācijas trūkums, bet tās pasniegšanas motīvs un veids. Kā piemērs var kalpot 2002. gada oktobrī Eiropas Integrācijas padomē pieņemtā Konceptija sabiedrības informēšanai par Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā pirmsiestāšanās posmā. Tā ir spilgts Latvijas ierēdniecības atsvešinātas attieksmes pret sabiedrību paraugs, jo dokuments nav vērsts uz cilvēku izpratnes par ES vairošanu un sagatavošanu izvēles izdarīšanai referendumā, bet valdības politikas izskaidrošanu. Tādējādi tiek akcentēts Eiropas integrācijas elitārais raksturs un mazināta cilvēku drošumspējas vairošana iestāšanās posmā.

Vienpusīgi formulētie ES būtību un darbību raksturojošie argumenti vairo cilvēku skepsi un neticību ES kā drošības un drošuma vairotajai. Politiskās elites vēlme uzsvērt ES finansiālo palīdzību kandidātvalstīm iestāšanās posmā un pēc tā, rada cilvēku pasivitāti, cerībā saņemt bez īpašiem nosacījumiem materiālu atbalstu. Cilvēkam, vēloties šo atbalstu saņemt, rodas vilšanās uzzinot, ka jāizpilda virkne nosacījumu, ka ir nepieciešamas speciālas zināšanas līdzekļu ieguvē. Vilšanās rada neapmierinātību un nevēlēšanos saskarties ar noraidījumu atkārtoti. Svarīga ir cilvēku iepazīstināšana ar dažādiem ES finansu instrumentiem, bet daudz būtiskāka ir to principu skaidrošana – ES nedod naudu noēšanai, bet attīstības nodrošināšanai. Diemžēl šādus skaidrojumus sabiedrība nesaņem.

Latvijas ārējās un drošības politikas viens no trūkumiem ir cilvēka nepietiekama novērtēšana lēmumu pieņemšanā un realizēšanā. Patreizējā laika posmā abas politikas veidotas kā valsti apkalpojošas, bet indivīds ar visām tā daudzveidīgām vajadzībām atrodas pakārtotā lomā. Svarīga ir priekšstatu par pasauli veidošana, kuras centrā ir cilvēks. Pastiprinot cilvēka līdzdalību ārējās un drošības politikās tiek vairota ne tikai paša cilvēka, bet arī valsts drošība.

2002.gada janvārī

Nepietiekami valsts un indivīda līmenī tiek novērtētas starptautiskās organizācijas. Ja valsts apkalpo cilvēka drošību, tad reģionālās un starptautiskās organizācijas apkalpo gan valsti, gan cilvēku. Uzmanības koncentrēšana tikai uz ES un NATO sašaurina sabiedrības un katra tā pārstāvja skatījumu uz daudzveidīgo starptautisko sistēmu, kurā piedalās gan liels skaits valstu, NVO, indivīdu un organizāciju. To mijiedarbība rada plašāku drošības vairošanas līdzekļu tīklu cilvēka drošuma stiprināšanai (sk. 6.9. tabulu). Ārējās un drošības politikas veidotājiem jāvairo pārliecību, ka ikvienam cilvēkam ir pieejamas starptautiskās un reģionālās organizācijas un ja indivīdam rodas grūtības veidot attiecības ar tām, tad valstiskās struktūras ir gatavas viņam kalpot.

6.9. tabula

Starptautisko un reģionālo organizāciju iespējas mazināt vai novērst draudus

Draudi	ANO	ES	NATO	SVF	PB
1. Narkotisko vielu izplatība	X	X	X		
2. Organizētā noziedzība valsts mērogā	X	X	X		
3. HIV/aids izplatība Latvijā	X	X			
4. Straujš cenu pieaugums Latvijā		X	X	X	X
5. Kaitīgo atkritumu izgāztuves Latvijā.	X	X			
6. Mežu izciršana Latvijā	X	X			
7. Dabas piesārņošana Latvijā	X	X	X		
8. HIV/ aids izplatība pasaulē	X	X			
9. Ģenētiski modificēta pārtika	X	X			
10. Saindēšanās ar nekvalitatīvu pārtiku	X	X			
11. Dabas piesārņošana pasaulē	X	X	X	X	X
12. Lauksaimniecības zemju pamešana novārtā Latvijā	X	X			
13. Ekoloģiska katastrofa Latvijā	X	X	X	X	X
14. Ārvalstu ražotāji izspiedīs vietējos ražotājus no Latvijas tirgus		X		X	X
15. Ārzemnieki izpirks zemi Latvijā		X			
16. Lata devalvācija.				X	X
17. Cilvēku aizplūšana no laukiem	X	X		X	X
18. Globālā sasilšana	X	X			
19. Latvijas ražotāji zaudēs tirgu citās valstīs	X	X		X	X
20. Kodoldraudi	X	X	X		
21. Savas valodas un kultūras pastāvēšanas apdraudētība	X	X			
22. Demogrāfiskās situācijas pasliktināšanās	X	X		X	X
23. Bēgļu ieplūšana Latvijā	X	X	X		
24. Terorisms Latvijā	X	X	X		
25. Latvijā varētu tikt ierobežota demokrātija un vārda brīvība	X	X	X	X	X
26. Starptautiskā terorisma izpausme Latvijā	X	X	X		
27. Latvija zaudēs daļu no politiskās suverenitātes					
28. Iekšēji nemieri Latvijā	X	X	X		
29. Militārais konflikts Latvijas teritorijā	X	X	X		

2002.gada janvārī

30. Etniskie konflikti Latvijā	X	X	X		
31. Latvijas okupācija	X	X	X		
Kopā:	26	29	15	9	9
X Tieši novērš attiecīgo draudu	8	17	5	-	-
X Pastarpināti palīdz novērst attiecīgo draudu	18	12	10	9	9

6. nodaļā izmantoti šādi avoti:

Pētījumi un statistiskie krājumi:

Bertelsmann Foundation and Centre for Applied Policy Research (eds.). 2002. *Thinking Enlarged. The Accession Countries and the Future of the European Union. A Strategy for Reform by the Villa Faber Group on the Fututree of the EU*. Brussels

Centrālā Statistikas Pārvalde. 2002. *Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 2002*. Rīga.

Centrālā Statistikas Pārvalde. 2001. *Latvijas Statistikas Gadagrāmata 2001*. Rīga.

Eiropas Integrācijas birojs. 1996.-2002. *Latvijas iedzīvotāju attieksme pret ES*. Rīga.

Eiropas Komisijas Delegācija Latvijā. 2002. *Attieksme pret ES. Argumenti par un pret*. Rīga.

Eiropas Komisijas Delegācija Latvijā. 2001.-2002. *ES atspoguļojums Latvijas medijos*. Rīga.

European Commission. 2002. *Candidate Countries Eurobarometer 2002.1. Hihlights – October 2002*.

European Commission. 2002. *Energy and Environment Indicators*. Eurostat.

European Commission, DG Enterprise. 2002. *Innovation Policy in Seven Candidate Countries (Preliminary Findings)*.

European Commission. 2001. *Applicant Countries Eurobarometer 2001*. Public Opinion in the Countries Applying for European Union Memembership, December.

European Commission. 2001. *EU Accession Opinion Survey. International project in the 11 candidate countries/2001*. Brussels.

European Commission. 2001. *Perceptions of the European Union*. A Qualitative Study of the Public's Attitudes to and expectations of the EU in the 15 Member States and the 9 Candidate Countries. General Report. Study by OPTEM S.A.R.L.

European Commission. *Standard Eurobarometer 52 (2000), 53 (2000), 56 (2001), 57 (2002)*.

Global Competitiveness Report 2002-2003. World Economic Forum: Global Competitiveness Programme. 2002.

Gwartney, James and Robert Lawson with Walter Park, Smita Wagh, Chris Edwards, and Veronique de Rugy. *Economic Freedom of the World: 2002 Annual Report*. Vancouver: The Fraser Institute, 2002.

International Bank for Reconstruction and Development. 2001. *World Development Report 2002*.

International Bank for Reconstruction and Development. 2002. *World Development Report 2003*.

International Bank for Reconstruction and Development. 2001. *World Development Indicators 2002*.

LR Aizsardzības Ministrija. 2000.-2002. *Sabiedrības attieksme pret Latvijas dalību NATO*. Rīga.

LR Ekonomikas Ministrija. 2001. *Latvijas Nacionālais Attīstības Plāns*. Rīga.

LR Ministru Kabinets. 2001. *Latvijas Rīcības plāns cīņai ar starptautisko noziedzību*. Rīga.

LR Trešais nacionālais ziņojums ANO Vispārējās konvencijas par klimata pārmaiņām. Rīga: VARAM, 2001.

UNDP. 2002. *Human Development Report 2002*.

UNDP. 1999. *Globalization with a Human Face. Background Papers Vol. I of Human Development Report 1999*.

2002 Environmental Sustainability Index: an Initiative of the Global Leaders of Tomorrow Environmental Task Force, World Economic Forum Annual Meeting 2002.